

**ЗАШТИТА
СПОМЕНИКА
КУЛТУРЕ
НА ПОДРУЧЈУ
ГРАДА
БЕОГРАДА**

Први покушаји организованије заштите споменика културе на подручју града Београда јављају се тек у периоду између два рата, када су наглим изграђивањем града почела да нестају не само значајнија појединачна архитектонска остварења из његовог предустаничког периода, па чак и из прве и друге половине XIX века, већ да се озбиљније нарушавају и његови стари, историјски амбијенти на Варош-капији и Косанчићевом венцу, у Кнез-Михиловој улици, Скадарлији, на Савској и Дунавској падини и другим деловима града. Представници београдских музеја заједно са Друштвом за заштиту старина, на основу Грађевинског закона, поднели су 1933. године Општини града Београда представку у којој су тражили да се одреди комисија за израду уредбе за заштиту београдских старина. Идеја о стварању прве службе заштите споменика културе у Београду јавила се тек непосредно пред рат, 1939. године, када је на једној од седница Општине града Београда било предложено да се при културном одсеку Општине формира и одељак за испитивање прошлости Београда.

У вртлогу последњег рата споменички фондови Београда, незаштићени и већ у приличној мери нарушени, претрпели су нове, тешке губитке. Што није уништено, однесено или развучено, било је врло много оштећено и запуштено.

После ослобођења, у неколико махова, покушавало се са оснивањем посебне стручне службе која би обављала послове заштите споменика културе на подручју града Београда. Међутим, ове послове све до 1960. године, када је основан, односно 1961, када је практично почео да ради Завод за заштиту споменика културе града Београда, обављало је више установа у граду. Решења о заштити споменика културе доносили су, у прво време, Народни музеј у Београду, а по оснивању установа заштите, Завод за заштиту споменика културе СР Србије и Завод за заштиту споменика културе АП Војводине, док су послове око контроле археолош-

ких терена вршили Музеј града Београда, Народни музеј у Земуну и Народни музеј у Београду.

До 1960. године било је евидентирано и стављено под заштиту државе само 146 споменика културе, од тога 8 археолошких локалитета, 33 архитектонска објекта и 105 појединачних предмета и збирки у грађанској својини. Очигледно да овај број ни из далека није могао да презентује сачувано културно наслеђе београдског подручја, јер се, пре свега, ограничило само на ужу територију града, заправо само на оне археолошке локалитете који су већ били познати као класична налазишта (локалитети на Београдској и Земунској тврђави, Винча, Римска гробница у Брестовику), на оне „старине“ које се већ због своје реткости и старости нису ни могле мимоићи (Београдска и Земунска тврђава, Доситејев лицеј, Бајракли џамија, Конак кнегиње Љубице, Кафана „?“), Капетан-Мишино здање, Божићева кућа, Милошев амам, комплекс Милошевих грађевина у Топчидеру, манастири Раковица и Фенек, неколико цркава и старијих зграда у Земуну), на три јавна скулптурална споменика у граду (Споменик на гробљу ослободилаца Београда 1806. године, у Караборђевом парку, Споменик кнезу Михаилу, на Тргу Републике и Теразијска чесма, у Топчидеру) и оне збирке и предмете у грађанској својини, чија је евиденција имала углавном случајан и стихијски карактер.

Сасвим је разумљиво да се, у недостатку посебне стручне службе за ово подручје, решавању комплексних питања и проблема заштите споменика културе није ни могло систематски приступити. Завод за заштиту споменика културе СР Србије није био у могућности да ове проблеме шире сагледава и решава, не само због великог броја значајних и угрожених споменика културе на територији целе Србије, већ и због недовољне организационе и материјалне базе за рад и на београдском подручју. С друге стране, испољавале су се и различите тенденције и критеријуми у схватањима и поступцима према сачуваном културном наслеђу овог подручја, односно према његовим појединим фондовима. Тако, док је Завод за заштиту споменика културе АП Војводине шире прилазио заштити објеката грађанске архитектуре XIX века на територији општине Земун, дотле су слични објекти на ужем подручју Београда били ван заштите. Док су Музеј града Београда и Народни музеј у Земуну, у вези са заштитом археолошких налазишта, контролисали одређене делове подручја града Београда (Музеј града Београда територије општина Стари Град, Савски венац, Врачар, Палилула, Звездара, Вождовац, Чукарица, Нови Београд, Сопот, Гроцка и Барајево, а Народни музеј у Земуну — територије општина Земун и Сурчин), дотле је Народни музеј у Београду вршио археолошка ископавања само на оним локалитетима који су били од значаја за даљи развој археолошке науке. У тако слободној подели београдског подручја догодило се да су сва насеља општина Обреновац и Крњача, као и насеља у општини Сопот, која су излазила из граница познатог античког комплекса на Космају, на коме је радио Народни музеј у Београду, остала без икакве контроле и стручног надзора археолога.

Јавни скулптурални споменици, као један од врло карактеристичних фондова београдског подручја, као и споменици културе у грађанској својини на ширем подручју града, а пре свега, црквено сликарство из периода Милошеве Србије, били су такође ван сваке контроле и заштите.

Оснивањем Завода за заштиту споменика културе града Београда стварају се услови да се заштити споменика културе на целом овом подручју приђе шире и организованије.

Уочавајући основну тешкоћу у решавању проблема пред којима је стајала служба заштите споменика културе на овом подручју, наиме недостатак потпуне евиденције о свим врстама споменика културе, као и недовољну или никакву стручну и другу документацију о њима, Завод се већ током 1961. и 1962. године, поред рада на конзервацији и рестаурацији најугроженијих архитектонских споменика културе, оријентисао и на стварање прве, шире, евиденције и документације о оним споменичким фондovima који су били, исто тако, врло озбиљно угрожени брзом урбанизацијом и изградњом ужег градског подручја, као и оним којима због једностраног третирања заштите културног наслеђа није до недавно била указивана никаква пажња. Само у том временском раздобљу било је обухваћено евиденцијом око 300 појединачних архитектонских објеката, 2 урбанистичке целине, 10 градских амбијената, 2 руралне целине, 190 јавних скулптуралних споменика и 427 споменика на Београдском Новом гробљу.

Иако ова евиденција није имала карактер потпуног рекогносцирања терена, јер је још увек више била оријентисана ужем градском подручју, ипак је дала крупан допринос служби заштите споменика културе на плану даље обраде и проучавања евидентираних предмета, објеката и целина, а истовремено упутила Завод на даља систематска и планска рекогносцирања целокупног ужег и ширег подручја града Београда. Тако је током 1963. и 1964. године, од 135 насеља, колико их укупно има на подручју свих 15 београдских општина, рекогносцирано 51 насеље на територијама општина Стари град, Савски венац, Врачар, Вождовац, Палилула, Звездара, Земун, Сурчин, Сопот и Обреновац, и том приликом евидентирано 45 нових археолошких локалитета, 222 непокретна и 688 покретних предмета и објеката за које се основано претпоставља да имају својство споменика културе.

Полазећи од ових резултата, Завод за заштиту споменика културе града Београда ће се, и у наредном периоду, даљим рекогносцирањем преосталих насеља, пре свега, оријентисати на стварање што потпуније евиденције о свим споменичким фондovima са овог подручја. Како служба заштите до сада није имала ни оријентационе границе (временске, стилске и друге) до којих би се протезала заштита споменика културе у Београду, односно на основу којих би се стварали критеријуми за валоризацију појединих врста споменика културе, то ће се у наредном периоду, у сарадњи са музејским и другим стручњацима, радити на остварењу овог значајног посла. С обзиром да ће постављене границе зависити, између осталог, и од броја, врсте и квалитета евидентираних предмета и објеката, то ће се и образложења за коначно утврђене критеријуме моћи да донесу тек пошто се дође до основне и потпуне евиденције о целокупном споменичком фонду на подручју града Београда. С друге стране, даљом обрадом материјала и података добијених рекогносцирањем терена оствариће се и нова документација која ће омогућити ефикасније и сигурније реаговање службе заштите споменика културе на целом овом подручју.

Поред послова око утврђивања споменичких својстава свих евидентираних покретних и непокретних предмета, доношења решења о заштити и уписивања споменика у регистар споменика културе, рад на ревидентирању 146 споменика културе, колико их је укупно, по решењима надлежних органа до доношења новог Закона о заштити споменика културе из 1959. године, било стављено под заштиту државе, представљаће, исто тако, једну од обимних делатности службе заштите, заправо овог Завода у наредном периоду. На потребу ревидентирања указује чињеница да Завод не располаже у довољној мери свим потребним подацима о заштићеним споменицима културе. Ово се односи како на наше најстарије и

највеће споменичке комплексе, на Београдску и Земунску тврђаву, тако и на све археолошке локалитете, појединачне архитектонске објекте из турског периода и из времена Милошеве Србије.

Колико је била нужна и недавно започета ревиденција заштићеног покретног споменичког фонда, најбоље илуструју примери заштићених збирки Флегел и Секулић, чије је ревиденције Завод завршио у 1963—64. години. Уместо 112 слика и гравира и 6 скулптура обухваћених решењем о заштити збирке Флегел из 1946. године, констатовано је да у збирци има 158 слика и гравира, 17 скулптура, 37 салонских гарнитуре и појединачних комада намештаја и 22 примерка старог порцелана, што у великој мери мења састав и вредност ове збирке. Исто тако реидентификацијом збирке Секулић констатовано је да има 138 икона, уместо 52, колико их је било у збирци у време доношења решења 1957. године.

Резултати реидентификације треба да омогуће остварење одређене документације која ће послужити као материјална база за даљи рад Завода у спровођењу правне и техничке заштите поменутих споменика културе. Извршиће се провера њиховог садашњег стања, утврдити настале промене и предузети мере за даље редовно праћење и контролу нових промена на њима.

Састав документације споменичких фондова са подручја града Београда, поред регистра споменика културе, који садржи основне и битне податке о заштићеним споменицима културе, чине и збирке докумената о споменицима, досијеи споменика, планотека, фототечке збирке, хемеротека и стручна библиотека, као и помоћна обавештајна средства, инвентари, картотеке и друге врсте прегледа података и докумената о споменицима културе.

Даље употпуњавање документације вршиће се, пре свега, на бази материјала који ће се добијати рекогносцирањем терена целог београдског подручја. С тим у вези образоваће се и посебне збирке докумената и картотеке у којима ће се овај материјал разврставати у оквиру регионалне поделе на топографској основи.

Овакав начин употпуњавања документације о културном наслеђу београдског подручја директним радом на терену, добрим делом је последица несрећности наших архивских фондова. Извори о споменицима културе Београда и његове околине налазе се данас у неколико београдских архива. Нажалост, стање ових фондова по срећности и обиму материјала је непотпуно а самим тим и неприступачно за коришћење. Потребан је стрпљив и дуготрајан рад да би се комбиновањем материјала из разних архива могла створити објективна материјална основа за валоризацију споменика културе. Ово је с једне стране и разумљиво ако се зна да је библиографија о Београду све до другог светског рата била веома оскудна, а посебно још оскуднија литература о споменичким фондовима са овог подручја. Из тих разлога Завод је природно упућен на претходни истраживачки рад на терену, што умногоме успорава и отежава рад на валоризацији споменика културе.

Уочавајући овај проблем, Завод ће, поред рада на истраживању података о једном споменику или групи споменика, радити и на систематском истраживању података о сачуваном културном наслеђу на београдском подручју уопште, исцрпљивањем појединачних извора, групе извора или појединачних врста извора о споменицима културе из архивских фондова Државног архива СР Србије, Историјског архива Београда и других архивских институција. У оквиру ових задатака, у Државном архиву СР Србије, с обзиром на то да је фонд Кнежеве канцеларије несумњиво један од најстаријих и најзначајнијих архивских фондова из периода 1815—1835.

године, извршен је преглед целог овог фонда, изузев два одељења (По-жешка нахија и Крагујевачка нахија), из којих су документи публиковани *in extenso* у издањима Државног архива СР Србије. Том приликом извршен је детаљан преглед регеста и исписане из њих, по довољно широком критеријуму избора, сигнатуре са најосновнијим подацима о садржини сваког документа. Прегледан је и сав материјал Државног савета, који потиче из периода од оснивања Државног савета 1835. године па до краја 1843. године.

Данашње стање споменика културе на подручју града Београда открива и низ других актуелних питања и проблема који указују на потребу ефикасније заштите његовог културног наслеђа и у том погледу интензивнијег рада Завода, али и активнијег учешћа других заинтересованих фактора у решавању појединих задатака у овој области.

Досадашња искуства указују нам на то да заштита „*ex lege*” нема у ствари никаквог практичног дејства. Наиме, по Закону о заштити споменика културе, споменици културе заштићени су по самом закону, без обзира да ли су у друштвеној или грађанској својини и да ли су регистровани. Међутим, код сваког кршења законитости скоро увек се полазило од тога да се „није знало” да се ради о споменику културе. Из тих разлога, до доношења решења и уписа споменика у регистар споменика културе, Завод већ уводи у живот и одговарајући форме превентивне заштите. У том смислу, и даље ће достављати надлежним општинским органима управе и другим заинтересованим институцијама, а пре свега, Урбанистичком заводу Београда, одговарајуће спискове, планове и податке о предметима, објектима или целинама за које се основано претпостави да имају својство споменика културе, а њиховим имаоцима или корисницима обавештења о правима и обавезама у вези са чувањем и одржавањем ових предмета, односно објеката, било појединачних или у оквиру урбанистичких целина.

Радећи на даљем развијању службе заштите споменика културе као јавне, друштвене службе, Завод ће наставити са сарадњом и координацијом у раду и са свим другим стручним и друштвеним службама у циљу решавања и других питања из области превентивне заштите споменика културе на подручју града Београда.

Једна од превентивних мера заштите споменика културе је и обележавање ових објеката одређеним ознакама које указују на то да је такав споменик заштићен законом. Завод за заштиту споменика културе града Београда отпочео је обележавање споменика културе новим бронзаним плочама које се унеколико разликују од досадашњих бронзаних табли Завода за заштиту споменика културе СР Србије. Хтело се, наиме, да се новим начином обележавања постигне не само административно обезбеђење објекта тиме што се рекло „Овај историјски споменик под заштитом је државе”, већ и шире упознавање са сачуваним културним наслеђем овог подручја тиме што ће се још рећи и шта представља одређени споменик културе, заправо име споменика, из ког је времена и име градитеља, односно архитекте, уколико је исти познат.

Пред службом заштите и Заводом за заштиту споменика културе града Београда у наредном периоду стоје још неколико озбиљних задатака, од којих посебно треба подвући питања финансирања службе заштите и даљег стручног усавршавања и развоја кадрова у овој области.

Финансирање заштите споменичког наслеђа на београдском подручју нужно би било усавршавати у складу са целокупним развојем на-

шег политичког и друштвеног система. Поред постојећих извора финансирања, Фонда за културу и буџета Скупштине града Београда и Републичког фонда за унапређивање културних делатности, значајнији извор финансирања требало би да буду и буџети свих општина са ужег и ширег подручја града, као и средства оних привредних и друштвених организација које су непосредно заинтересоване за споменике културе, нарочито средства Фонда за туризам града Београда. Посебан значај имала би и мера којом би се одредило да сви приходи од споменика културе у друштвеној својини иду искључиво на финансирање заштите споменичког наслеђа београдског подручја, што до сада није био случај.

На плану политике кадрова у овој области за подручје града Београда, посебну пажњу требало би поклонити ширем и интензивнијем усавршавању стручњака-специјалиста за конзервацију одређених врста покретног споменичког материјала, нарочито текстила, дрвета, камена, папира, усавршавању стручњака архитеката-конзерватора и урбаниста-конзерватора, као и отварању одговарајућих места стручних референата за ову област у граду и у оним општинама на чијим се територијама налазе бројни и значајни споменички фондови, а пре свега, у општинама Стари град, Земун, Гроцка и Обреновац.

Сарадњу и координацију у раду са музејским, архивским, библиотечким и другим сродним институцијама требало би и даље развијати и јачати не само ради усклађивања односа и разграничења послова, већ и ради остварења интеграције у појединим пословима, а у првом реду у пословима евиденције и валоризације покретних споменика културе.

Посебну пажњу требало би посветити и проблемима урбанизма града, његовог ужег и ширег подручја, нарочито у вези са заштитом урбаних, градских и руралних целина и амбијената споменичког карактера и у вези са овим питањима обезбедити благовремено укључивање службе заштите споменика културе у израду његовог друштвеног, регионалног и урбанистичког плана.

Паралелно са питањима техничке заштите споменика културе, више пажње требало би поклонити и проблемима намене и презентације, као завршним фазама конзерваторског обликовања, које имају за циљ да споменике културе учине што приступачнијим јавности, а самим тим и друштвено кориснијим, као и питањима шире популаризације и пропаганде споменичких фондова са овог подручја.

Поред ових и других проблема, који су више карактеристични за одређене врсте споменика културе, и неки наслеђени ставови и схватања о овом граду и његовој историји умногоме су отежавали и још увек отежавају спровођење једне правилније и хуманије политике заштите културног наслеђа на подручју града Београда. Наиме, често се могло да чује, чак и од стручних кругова архитеката и урбаниста, када је реч о заштити архитектонског културног наслеђа, да у Београду више нема шта да се чува, да је све вредније и значајније у њему уништено у ратовима који су се додани на његовој територији и за његову територију. Само, јесу ли ова ратна пустошења и разарања једини узрочници нестајања нашег културног споменичког наслеђа? И не само наслеђа, већ и свег оног што се у току народноослободилачке борбе и у послератном периоду забележило као достојан споменик наше револуције и социјалистичке изградње?

Оваквом ставу и схватању добрим делом је допринела и служба заштите споменика културе како својом једностраном оријентацијом само на одређену врсту и старост једног броја споменика културе, тако и сво-

јим ограничавањем и сужавањем на само један ужи број одређених стручњака и установа које би се овим проблемима искључиво бавиле.

Закон о заштити споменика културе третира службу заштите споменика културе као јавну и општедруштвену службу, а споменике културе као општеномодно добро које првенствено постаје брига и право комуна на чијем се терену налази. Само, све докле док та брига и право не постану наша брига, брига свих грађана овог града, наш свакодневни општедруштвени задатак, докле ће и поред свих законских прописа, писмених аката, табли, наређења, дозвола и решења, судбину Ичкове куће, Конака Томе Вучића-Перишића, Старог здања, Симићеве куће, Бумрукане, старог Среског суда, Задужбине Симе Игуманова, доживети још покоја стара, историјски значајна грађевина, немоћна да се вине у солитерске висине и убеди живе не само у могућност свог даљег трајања, већ и у потребу таквог заједничког живљења старог и новог.

Послератна динамика нашег друштвеног живота, посебно јако изражен темпо привредног развитка земље, интензивна стамбена изградња, нови путеви и комуникације, сасвим разумљиво, доводили су и доводе и данас у питање судбину било појединачног историјског споменика, било групе споменика или чак и појединих амбијената на ужем и ширем подручју града. Долази до неминовног сукобљавања новог са старим, до убеђивања и доказивања шта нам треба, а шта не треба, до елиминисања по сваку цену једног или другог. Често нема довољно ни напора ни жеље да се координирају послови који су заједнички већем броју стручних служби, да се набу таква решења која су у социјалистичком свету већ давно усвојена и примењена. Москва, Варшава, Праг, Будимпешта, Софија пружају нам врло убедљиве одговоре и решења на наше, врло често, непомирљиве ставове. Коначно, морамо се навићи да о прошлости овог града не читамо само и једино из књига и архивских извора, већ много више са његових трајно сачуваних културних и историјских споменика, најубедљивијих сведочанстава његовог континуираног настајања кроз историју, која је, за разлику од многих других градова у Европи, стара већ седам хиљада година.

*

* * *

Све непокретне и покретне споменике културе са београдског подручја можемо данас, уколико изузмемо споменичке фондове који се налазе у музејима, галеријама, архивама и библиотекама, установама које се, поред осталог, и саме баве њиховом заштитом, да групишемо у четири основна фонда: фонд археолошких споменика културе, архитектонског културног наслеђа, јавних скулптуралних споменика и збирки и предмета у грађанској својини.

АРХЕОЛОШКИ СПОМЕНИЦИ КУЛТУРЕ

Постојећа евиденција о археолошким локалитетима на подручју града Београда, наслеђена од Музеја града Београда, Народног музеја у Земуну и Народног музеја у Београду, иако бројно изражена у око 400 евидентираних археолошких налазишта, не одговара савременим потребама службе заштите споменика културе, јер, поред тога што је застарела, не располаже основним подацима који би били база за даљу валоризацију и уписивање таквих налазишта у регистар споменика културе. Чак и осам решења о заштити археолошких локалитета, која су донета до 1960. године, била су такође непотпуна, без података о простирању налазишта,

имена власника земљишта, бројева катастарских парцела и других стручних и техничких образложења и подлога.

Територијално сагледана, заштићена су била само 4 локалитета у општини Гроцка и по један локалитет у општинама Стари град, Чукарица и Обреновац. Практично, ни по једно налазиште у општинама на подручју града, које у суштини представља јединствен археолошки резерват са споменицима из свих културних периода, од праисторије, антике и средњег века до споменика из најближе прошлости. Штавише, нису била донета решења о заштити највећег и најзначајнијег археолошког споменичког комплекса, античког Сингидунума, иако су границе овог споменика културе већ раније биле сасвим сигурно утврђене на данашњим територијама општина Стари град (каструм, цивилно насеље и део некропола), Врачар (некрополе дуж Булевара револуције и бочних улица које се уливају у Булевар), делимично на територијама општина Палилула, Савски венац и Звездара (некрополе), као и античког Таурунума, лоцираног у старом језгру Земунa.

Поред ова два значајна археолошка споменичка комплекса на територијама општина Стари град и Земун, и терени других општина представљају са становништа даљих археолошких истраживања и проучавања врло драгоценa подручја. То је, пре свега, подручје око Карабурме па све до Роспи-ћуприје, на територији општине Палилула, познато као једно од највећих келтских некропола на подручју града Београда. Вишегодишња ископавања ове некрополе од стране Музеја града Београда дају индицију да би у близини Роспи-ћуприје, на неком узвишењу које у исти мах има и згодан положај према реци, требало тражити и остатке првог келтског утврђења Сингидунума. Најближе такво место могло би да буде брег на коме се данас налази Звездара, с обзиром и на чињеницу да се и на самој Звездари, приликом археолошких ископавања, наишло на келтски материјал, док би се насеље могло да пружа и даље одатле, падианама брега према Дунаву, све до Беле стене (Лимес у Југославији, И-М. Мирковић „Фрагменти из историје римског Сингидунума”, 1961).

У непосредној близини села Вишњице, изнад Беле стене, на Дунаву, такође на територији општине Палилула, налази се и рано-византијско утврђење *Castrum Octavum (Ad Octavum)*, подигнуто у време Јустинијана, на осмој миљи од Сингидунума, за одбрану од варвара. Недалеко од овог византијског каструма, налази се веома богата римска некропола на локалитету „Рамадан”, а поред ове некрополе констатоване су још и ранословенска и византијска некропола.

Поред већ указаних индиција да на Звездари треба очекивати и остатке првог келтског утврђења Сингидунума, територија ове општине богата је и остацима из римског периода. Познати су трагови римског пута Сингидунум-Виминацијум, као и већ поменути остаци некрополе Сингидунума, дуж Булевара револуције. Већи део територије општине Врачар, посебно онај око Каленићеве пијаци, на коме су констатовани остаци римских *villa rustica*, и онај у Улици Божицара Ације, из кога потичу налази ране словенске керамике, такође представља значајан археолошки терен.

На територији општине Вождовац заштићена су два неолитска насеља, једно на Бањици, на локалитету „Усек”, на коме су констатовани налази неолитске архитектуре већих димензија, што није уобичајено за

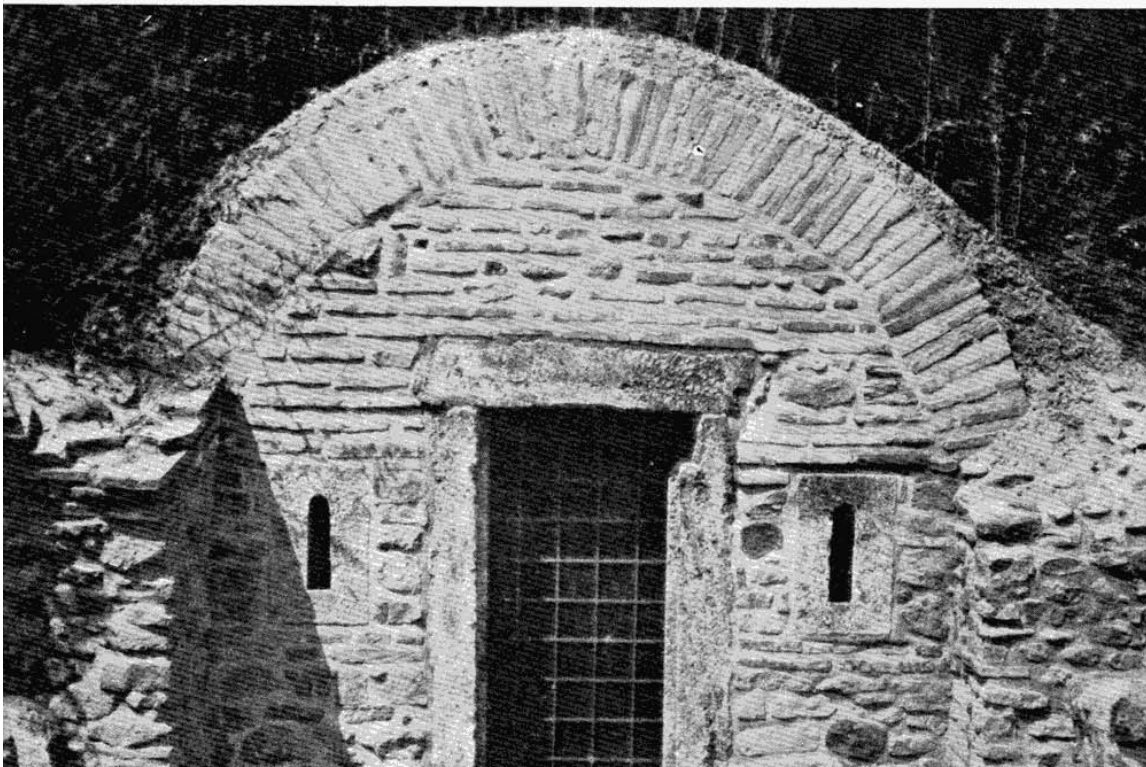
ЗДѢ ПОУ
ВЛЕТ. РАВ
ВЖИ ПЕТ
АР. ПОП
ВН ПРЕТ.

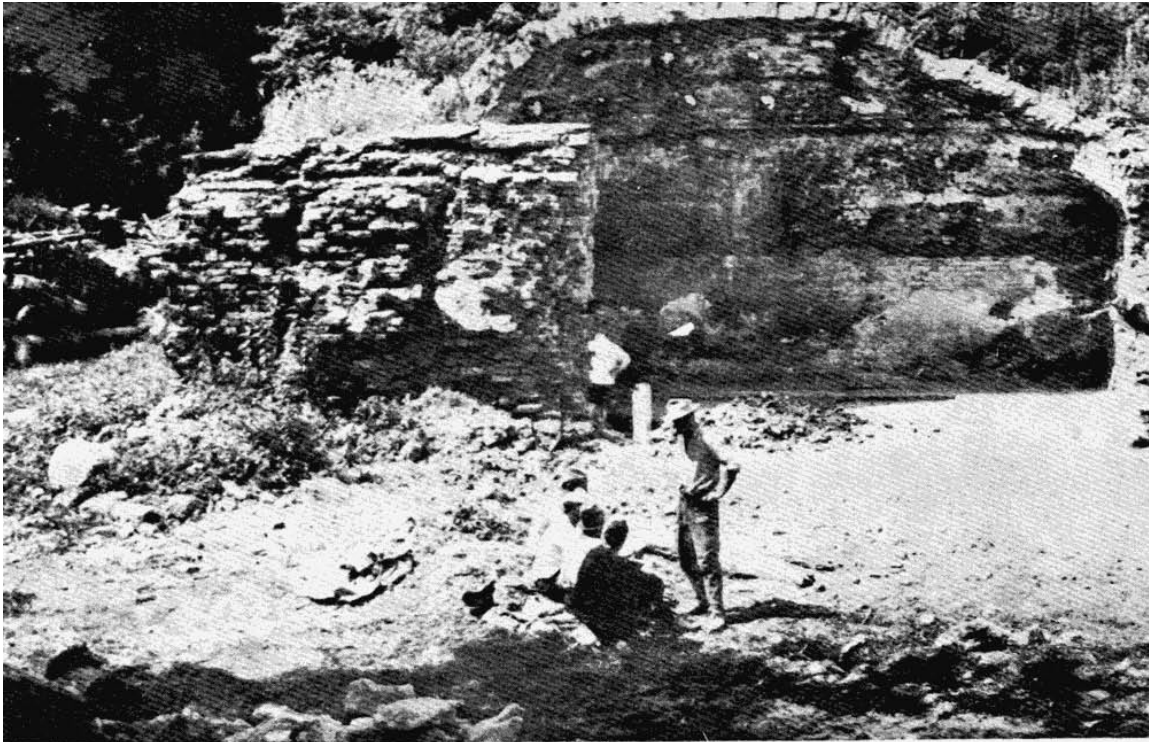
1826 ЛѢТО

РИМСКА ГРОБНИЦА У БРЕСТОВИКУ, ОПШТИНА ГРОЦКА, ИЗ III ВЕКА НАШЕ ЕРЕ, ПРЕ (САИКА ГОРЕ) И ПОСЛЕ КОНЗЕРВАТОРСКО-РЕСТАУРАТОРСКИХ РАДОВА (САИКА ДОЛЕ).

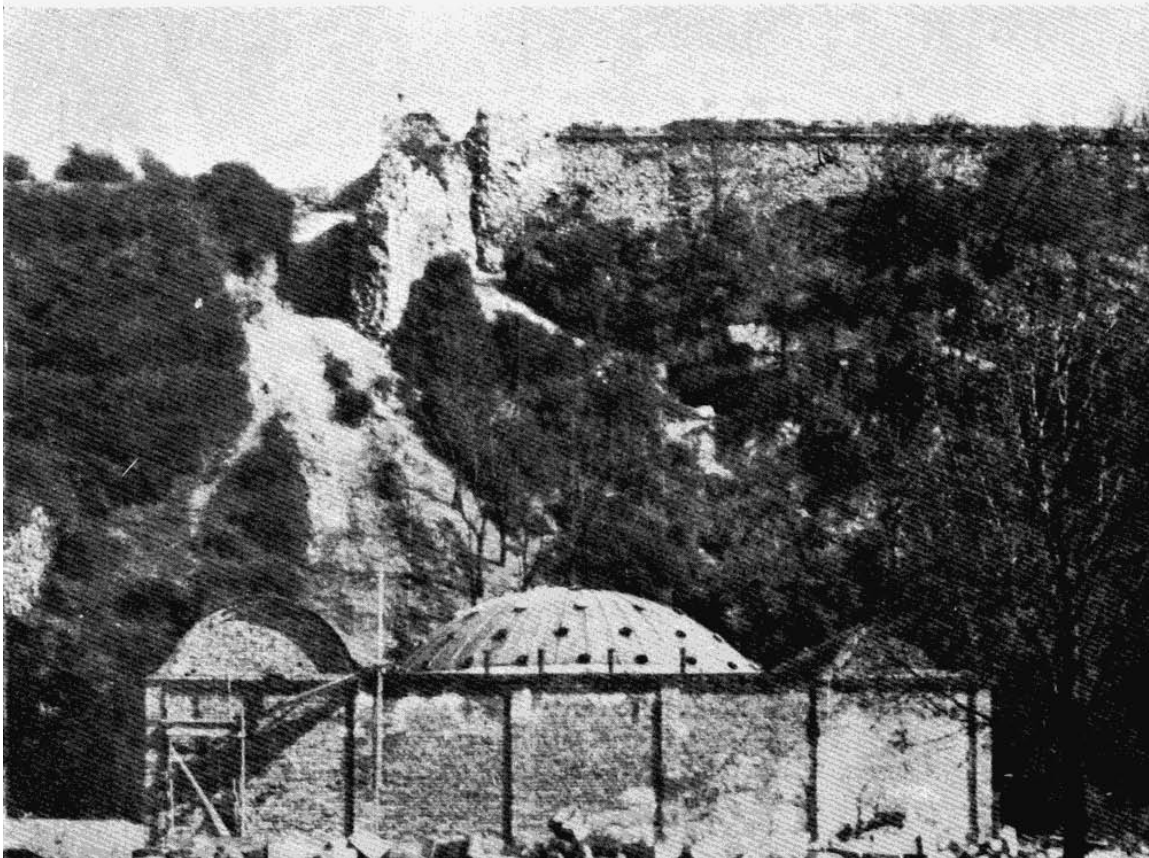
TOMBEAU ROMAIN DU III SIECLE A BRESTOVIK (PHOTO EN HAUT) AVANT ET (PHOTO EN BAS) APRES LA CONSERVATION ET RESTAURATION.

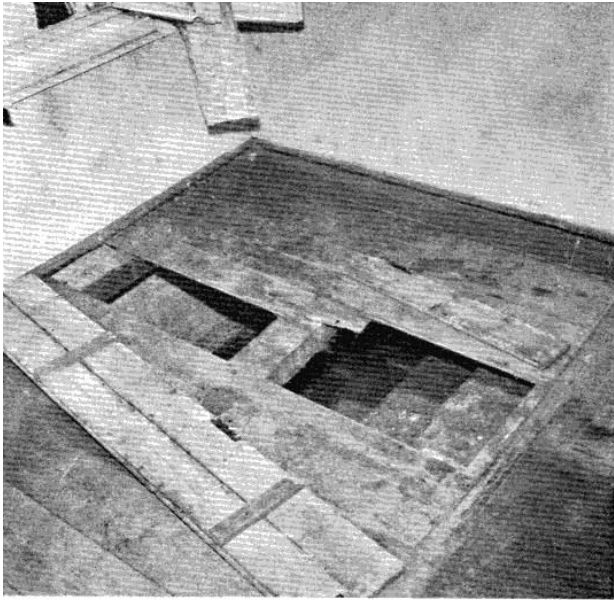

ОСТАЦИ СТАРОГ АМАМА У ДОЊЕМ ГРАДУ БЕОГРАДСКЕ ТВРБАВЕ ПРЕ (СЛИКА ГОРЕ), И ПОСЛЕ
КОНЗЕРВАТОРСКО-РЕСТАУРАТОРСКИХ РАДОВА (СЛИКА ДОЛЕ).

LES RESTES DU VIEUX HAMMAM DANS LA VILLE BASSE DE LA FORTERESSE AVANT (PHOTO
EN HAUT) ET APRES LES TRAVAUX DE LA CONSERVATION ET DE LA RESTAURATION (PHOTO
D'EN BAS).

АУТЕНТИЧНО МЕСТО СКРОВИШТА АРХИВЕ ЦК. КПЈ У УСТАНИЧКОЈ УЛИЦИ БРОЈ 24.

SACHETTE AUTHENTIQUE DES ARCHIVES DU PARTI COMMUNISTE DANS LA RUE USTANICKA N° 24.

ПАРТИЗАНСКА КОЛИБА ЈЕДАН ОД САЧУВАНИХ ОБЈЕКТА ИЗ НОБ-а У БОЈЧИНСКОЈ ШУМИ.

LA HUTTE DES PARTISANS, CONSTRUCTIONS CONSERVEE DE L'EPOQUE DE LA LUTTE POUR LA LIBERATION DANS LA FORET DE BOJCSIN

БОЈЧИНСКА ШУМА, РЕДАК МЕМОРИЈАЛНИ ПРИРОДНИ СПОМЕНИК ИЗ НОБ-а НА ПОДРУЧЈУ ГРАДА БЕОГРАДА, ОПШТИНА СУРЧИН.

LA FORET DE BOJCSIN, UN MONUMENT NATUREL, MEMORIAL DE LA LUTTE POUR LA LIBERATION DANS LA REGION DE LA VILLE DE BEOGRAD.

неолитска насеља на нашем подручју, и друго, на локалитету „Чаршија”, у Рипњу, на коме је откривена пластика која представља изванредна уметничка остварења и омогућава студирање низа проблема који су се у нашој и светској науци поставили у вези са проучавањем неолитског периода уопште. На овој општини, на подручју од Централног гробља до Мокролушке улице и даље до Ауто-пута, констатовани су и бројни остаци римске материјалне културе. Неолитска насеља такође су забележена и на територији општине Чукарица.

Од општина на ужем подручју града и територија општине Савски венац представља потенцијално археолошко споменичко подручје. На овој општини, на Губеревцу, констатована је келтска некропола, на Булевару војводе Мишића остаци неолитског насеља, а на Дедињу остаци најстаријих римских гробова у облику бунара. Ови гробови, мада по типу аналогни гробовима откривеним на Тргу Републике, не припадају Сингидунуму, већ неком мањем насељу, вероватно истовремено основаном на прилазу Сингидунуму. Контролом даљих земљаних радова на Дедињу свакако ће се наићи и на остатке овог насеља, чији су се становници сахрањивали у поменутих гробовима.

И шире подручје града Београда, са општинама Обреновац, Сопот, Гроцка, Барајево, Сурчин и Крњача, такође представља врло драгоцен археолошки терен.

Територија општине Обреновац, по броју и врсти археолошких локалитета, једна је од најбогатијих на подручју града Београда. Најбројнија су неолитска насеља, од којих се нека, као локалитет „Црквине” у Стублинама, пружају на непрегледним површинама. По свим овим насељима наилази се на остатке земунца и кућа, грнчарије, статуета од печене земље, оруђа и оружја од кости и камена. Остатке римске материјалне културе могуће је пратити преко безброј насеља и некропола на које се наилази при свакодневним пољопривредним радовима. Најмање су позната налазишта са словенском културом, док су нешто бројнији локалитети везани за средњовековну српску историју.

На територији општине Сопот најбројнија су римска налазишта, а међу њима најпознатија она из Губеревца, Баба, Стојника и Парцана. Дуга истраживања и ископавања вршена на подручју Космаја открила су велики комплекс рударских насеља, фортификација, постројења за пречишћавање руде (рафинерије) и гробља. Један од најзначајнијих археолошких споменика културе на територији ове општине свакако је римски каструм, у селу Стојнику, познат под именом „Град” или „Градиште”. На овом локалитету вршена су ископавања још 1911—1913. године. На цивилном делу насеља, Народни музеј у Београду, године 1958. открио је једну врло интересантну грађевину кружног облика, са подом од мозаика и кружним пољима у којима су се налазила исписана имена приложника.

Веома погодан терен поред реке, на територији општине Гроцка, пружао је идеалне услове за стварање неолитских насеља. Неолитско насеље у Винчи, на локалитету „Бело брдо” познато и у светској археолошкој науци, са својим културним слојем од 10 метара, представља редак примерак очуваности једног места као насеља кроз векове. За време римске владавине ствара се на овом подручју низ утврђења и насеља, чији остаци данас представљају драгоцене податке за изучавање римске провинцијалне политике, система и историје Римске империје. Остаци насеља у Ритопеку (Castrum Tricornia), у Гроцкој (Mutatio ad Sextum), римски споменици у Врчину-Заклопачи и Бегаљници представљају изванредне трагове римске материјалне културе. Римска гробница у Брестовику, из III века наше ере, откривена још 1895. године, са више одаја и остацима фреско-

-сликарства, редак је и јединствен споменик културе не само за подручје града Београда, већ и територију целе Србије. Посебно су интересантна налазишта са остацима словенске материјалне културе. Ископавања на локалитету „Висока раван”, у Брестовику, показала су од коликог су значаја материјали са ових некропола и указала на потребу даљег систематског проучавања низа других констатованих локалитета са остацима словенске материјалне културе.

И налази на територијама осталих трију општина са ширег подручја града Београда, Сурчина, Барајева и Крњаче, такође указују на постојање археолошких локалитета из скоро свих културних периода. Тако су, између осталог, на територији општине Барајево, врло значајни праисторијски тумули, као и римска налазишта која се везују за рудничку област на Космају. На територији општине Сурчин на локалитетима „Кормадин” у Јакову, „Забран” у Петровчићу и „Циглана” у Добановцима, вршена су дуга и систематска археолошка ископавања. И територија општине Крњача, са већ познатим римским локалитетима у Борчи и Овчи, иако до сада најмање испитана и истражена, указује на постојање и других археолошких налазишта.

Изнети примери са територија свих 15 општина, иако на њима тек предстоје систематска рекогносцирања терена, довољно поткрепљују и потврђују став Завода да цело уже и шире подручје града Београда треба третирати као један јединствен археолошки споменички фонд у целини.

Поред систематских археолошких ископавања која су, и после 1960. године, изводили Музеј града Београда на већем броју археолошких локалитета, посебно на Београдској тврђави, Карабурми и у Гроцкој, и Народни музеј у Земуну на територијама општина Земун и Сурчин, археолошко-истраживачка и заштитна ископавања била су у организацији Завода за заштиту споменика културе града Београда. Нарочито су значајни радови у организацији овог Завода, спроведени од 1961. до 1964. године, на теренима Горњег и Доњег града Београдске тврђаве. Археолошко-истраживачким ископавањима на Доњем граду добиле су се границе простирања старог, средњовековног, пристаништа и његовог нивоа и поново откривени остаци североисточног бедема са кулама као и мала пристанишна капија на истом бреду. Ископавањима вршеним на простору Западног цвингера, једном од најстаријих насеља на падинама Тврђаве, откривен је бедем који је све до почетка XVIII века делио Водену варош од цвингера, као и фрагменти цивилног римског насеља.

Сва археолошка налазишта на подручју града Београда и данас су константно угрожена, како грађевинским, тако и пољопривредним радовима. Угрожена су, нарочито, свакодневних земљаним радовима: копањем темеља за новоградње, прокопавањем канала за водовод и канализацију, просецањем нових и ширењем старих улица. Споменици који се том приликом уништавају — остаци и трагови архитектонских објеката, надгробне стеле са натписима, камени саркофази, гробнице зидане опеком, као и бројни покретни археолошки материјал — трајно су изгубљени не само као културна добра, већ и као одређени материјални подаци за даље проучавање историјског развоја овог подручја.

До великих оштећења археолошких налазишта, у последње време, долази и при пољопривредним радовима на ширем подручју града, нарочито дубоким орањем, затим, вађењем песка, као и механизованим радо-

вима при експлоатацији земљишта за циглане, када је скоро немогуће контролисати радове и прикупљати материјал, јер се сви слојеви изнад глине, у ствари културни слојеви, обично препуни археолошког материјала, механички уклањају и „депонују“ у Саву или Дунав.

Овакво стање и степен угрожености археолошког споменичког фонда намеће низ обавеза Заводу за заштиту споменика културе града Београда. Пре свега, и убудуће ће се организовати стална и систематска контрола земљаних радова на целом подручју града Београда, посебно на подручју античког Сингидунума, ојачати сарадња са музејима, комунално-грађевинским одељењима општина, која издају грађевинске дозволе, инвеститорима и извођачима, односно пословођама који руководе радовима на појединим градилиштима, као и свим другим заинтересованим установама и институцијама. Осим тога, настојаће се да се инвеститор обавезе грађевинском дозволом да ће, у случају откривања археолошког налазишта на терену на коме му се одобрава локација, поступати у смислу одредаба Закона о заштити споменика културе. Ако се заштитним археолошким ископавањима може унапред исцрпсти налазиште и према томе ослободити локација за несметано извођење планираних радова, ова ископавања требало би да буду финансирана искључиво од стране самог инвеститора. Уколико заштитна археолошка ископавања теку паралелно са другим грађевинским радовима, с обзиром на то да се ради о локацији која представља потенцијални археолошки споменик културе, инвестиционим програмом требало би да се, од укупне инвестиционе суме, предвиди и проценат намењен извођењу заштитних археолошких ископавања.

Експропријација или откуп земљишта од стране појединих општина на подручју града Београда омогућиће и презентацију појединих значајнијих археолошких налазишта и локалитета, као што су Римска гробница, у Брестовику, или рановизантијско утврђење *Castrum Octavum*, на Дунаву, у близини села Вишњице.

АРХИТЕКТОНСКО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ

Архитектонско културно наслеђе које нам се данас, мање више, сачувало у свом изворном карактеру на подручју града Београда, не досеже даље од XVIII века, ако изузмемо археолошке споменичке фондове и поједине делове бедема и кула на Београдској и Земунској тврђави.

Из друге половине XVIII века остало је углавном само неколико турских споменика. Од 30 џамија, колико их је турски путописац XVII века Евлија Челебија набројао у старом делу града, до данас се сачувала само Бајракли џамија, у Јевремовој 11, поред Шеих-Мустафиног турбета, на углу Вишњићеве и Југовићеве улице, и Доситејевог лицеја, који је од старе, оронуте турске куће, 1808. године, преудешен за прву српску Велику школу у Београду, а у којој се данас налази Музеј Вука и Доситеја. На Београдској тврђави истом овом периоду припадају Дамад Али-пашино турбе и турска чесма са Дефтердаровом капијом на Горњем и Амам у Доњем граду, поред још неких делова бедема и археолошки презентираних остатака исламске архитектуре на Горњем граду.

Најзначајнији за историју развитка старог Београда свакако је XIX век у коме је Београд, изласком из шанца, после 1867. године, у ствари и почео да добија свој данашњи изглед. Тек дефинитивним исељењем Турака из Београда, он се из типично оријенталне вароши почиње да изграђује у модеран, европски град. Из тога периода остало нам је релативно највише грађевина које карактеришу еволутивни пут његовог архитектон-

ског развоја. Карактеристично је, међутим, да међу архитектонским споменицима културе из овог периода, који су били заштићени до 1960. године, осим већ раније поменутих грађевина из Милошевог времена, није било урбанистичких целина, градских или руралних амбијената, економских и утилитарних грађевина, зграда које сведоче о развоју нашег народног градитељства, стамбене архитектуре или зграда које приказују домаће ауторе, прве српске школоване архитекте, зграда везаних за историјске личности и догађаје из радничког покрета и револуције.

Уочавајући овај крупан недостатак службе заштите споменика културе на плану валоризације архитектонског културног наслеђа београдског подручја, Завод се, одмах по свом оснивању, оријентисао на обраду и проучавање грађанске архитектуре XIX века, не само из разлога што је ова архитектура већ била врло много угрожена убрзаном урбанистичком реконструкцијом града, него и због тога што су се према овом сачуваном наслеђу старог Београда испољавале упорне тенденције његовог потцењивања. Тако је само током 1961. и 1962. године било евидентирано око 300 појединачних архитектонских објеката, углавном из средине и друге половине XIX века. У њима су се, без сумње, огледале прве генерације наших, домаћих, школованих архитеката. Нека од њихових значајнијих остварења ће, с обзиром да су се сачувала до данашњих дана, сигурно проширити и обогатити постојећи заштићени фонд архитектонског културног наслеђа београдског подручја: зграда Старог двора и Српско народно позориште арх. Александра Бугарског, Спасићева задужбина у Кнез-Михаиловој 33, кућа Марка Стојановића у Кнез-Михаиловој 53—55, и Народна банка, у 7. јула 12, арх. Косте А. Јовановића; на Теразијама Крсмановићева кућа и хотел „Москва”, арх. Јована Илкића; зграда Министарства правде, арх. Светозара Ивачковића; зграда Смедеревске банке арх. Милорада Рувидића; палата „Атина”, арх. Димитрија Т. Лека; палата „Анкер”, арх. Милана Антоновића и зграда Министарства просвете, арх. Бранка Таназевића; затим зграда Класне лутрије у Васиној улици 20 и Дом Јеврема Грујића у Лоле Рибара 17, арх. Милана Капетановића; Основна школа у 7. јула 7, арх. Јелисавете Начић; Српска академија наука и уметности у Кнез-Михаиловој 35, арх. Андре Стевановића и арх. Драгутина Борђевића; зграда Управе фондова на Тргу Републике 1, кућа са зеленим плочицама у 7 јула 41 и зграда Београдске задруге у Караборђевој 48, арх. Николе Несторовића и арх. Андре Стевановића; зграда Офицерског дома у Маршала Тита 48, арх. Јована Илкића; касарна VII пука у Немањиној 15, арх. Драгутина Борђевића; зграда III мушке гимназије у Његошевој 11, арх. Душана Живановића и арх. Драгутина Борђевића; кућа породице Несторовић у Милоша Великог 40 и хотел „Бристол” у Караборђевој 50, арх. Николе Несторовића; стара телефонска централа у Косовској 47, арх. Бранка Таназевића; кућа Димитрија Крсмановића у Кнеза Симе Марковића 2, арх. Милорада Рувидића; зграда Прометне банке у Кнез-Михаиловој 26, арх. Данила Владисављевића.

Поред ових објеката, чији су аутори познати, још један број ништа мање значајнијих остварења из XIX века у Кнез-Михаиловој улици, као што су зграда хотела „Српска круна” (бр. 56), кућа трговца Вељка Савића (бр. 46), Крстина механа (бр. 48) и кућа Христине Кумануди (бр. 50), на Савској и Дунавској падини, као што су Саборна црква, Манакова кућа у Гаврила Принципа 7, Стара кућа на Варош капији у Грачаничкој 10, затим Мокрањчева кућа у Доситејевој 16, Пашићева кућа у Француској 21, зграда Израелског посланства у Змај-Јовиној 34, зграда Клуба књижевника у Француској 7, неколико објеката ван шанца, од којих је свакако најзначајнији Прва варошка болница у Црца Вашингтона 19, упу-

бују Завод на даљи истраживачки рад у циљу откривања њихових градиатеља и мајстора и стварања што објективније валоризације овог споменичког фонда.

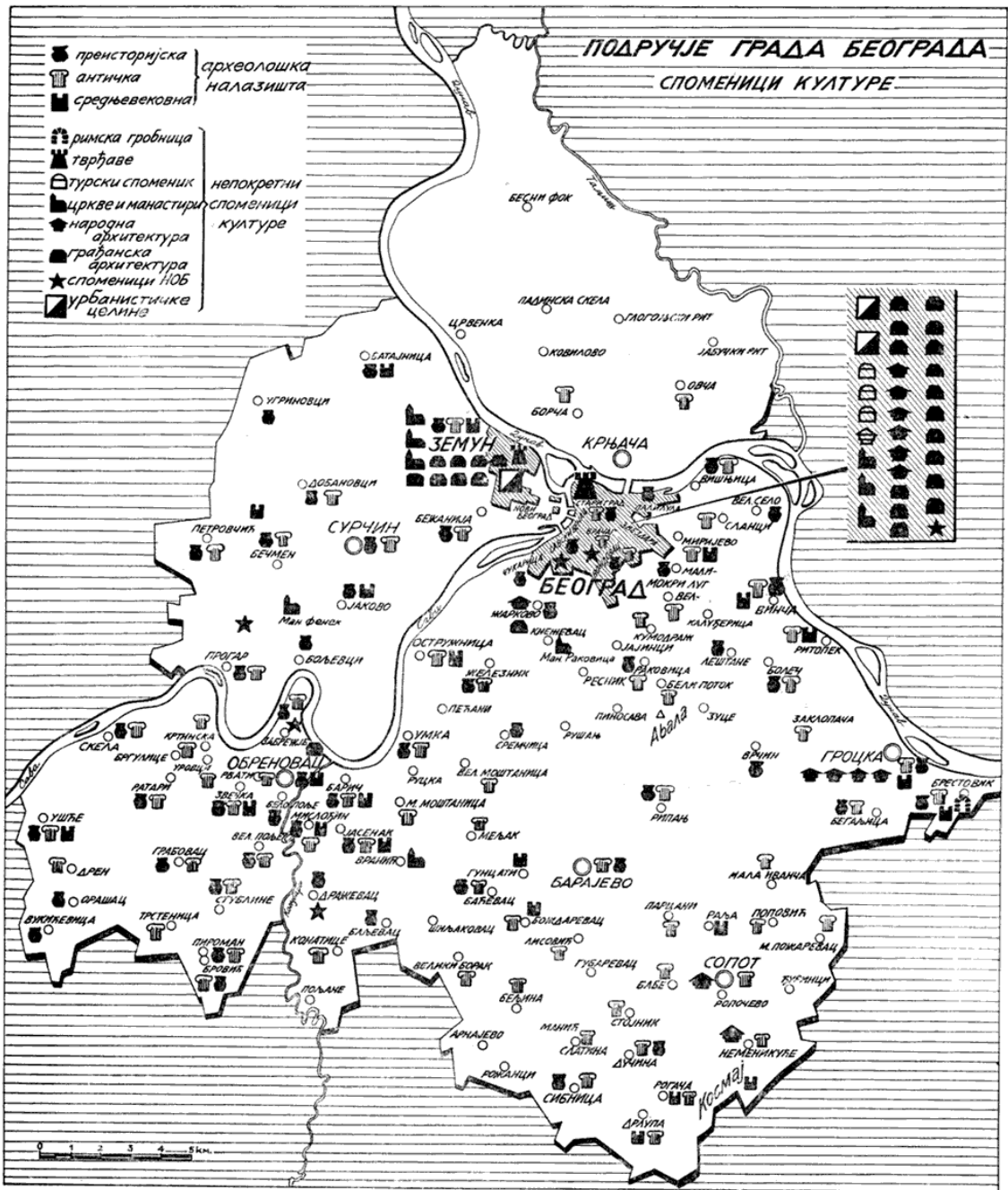
Полазећи од неких битнијих карактеристика историјског развоја београдског подручја, а имајући у виду неке већ познате чињенице које су утицале да се данас тешко може да прати континуитет његовог историјско-архитектонског развоја, Завод се у својој политици заштите тренутно више оријентише чувању и спасавању неких, већ у приличној мери, угрожених амбијентарних урбаних, градских и руралних целина, него појединачних архитектонских објеката. Ово се, пре свега, односи на нашу највећу и највреднију урбану целину на подручју града, на старо језгро Земунa, а затим на Кнез-Михаилову улицу и Косанчићев венац.

У старом језгру Земунa сачувано је, поред насеља Гардош и преко 70 појединачних старих зграда, капела и црква, с краја XVIII и прве половине XIX века. Неке од њих, као кућа породице Карамата, кућа породице Марковић, кућа са сунчаним сатом, Шпиртина кућа, кућа Димитрија Давидовића, кућа Афродите Биало, затим зграда Земунског магистрата, Царинарница, Николајевска црква, Богородичина црква, Харишева капела, Контумацка капела св. Рока и Контумацка капела св. Арханђела, дају посебно обележје и карактер овој урбаној целини у Земуну.

Косанчићев венац са својом старом регулацијом кривих, поплочаних улица и карактеристичном атмосфером старог Београда, Кнез-Михаилова улица, нарочито њен горњи потез, градски ансамбли око Доситејевог лицеја, на Дунавској падини, Копитаревој градини, око Београдске задруге, у Скадарлији, Топчидеру, рурални амбијенти у Гроцкој и другим деловима града, захтевају шире ангажовање Завода на обради, заштити и презентацији ових, до недавно непризнатих, споменичких фондова на подручју града Београда.

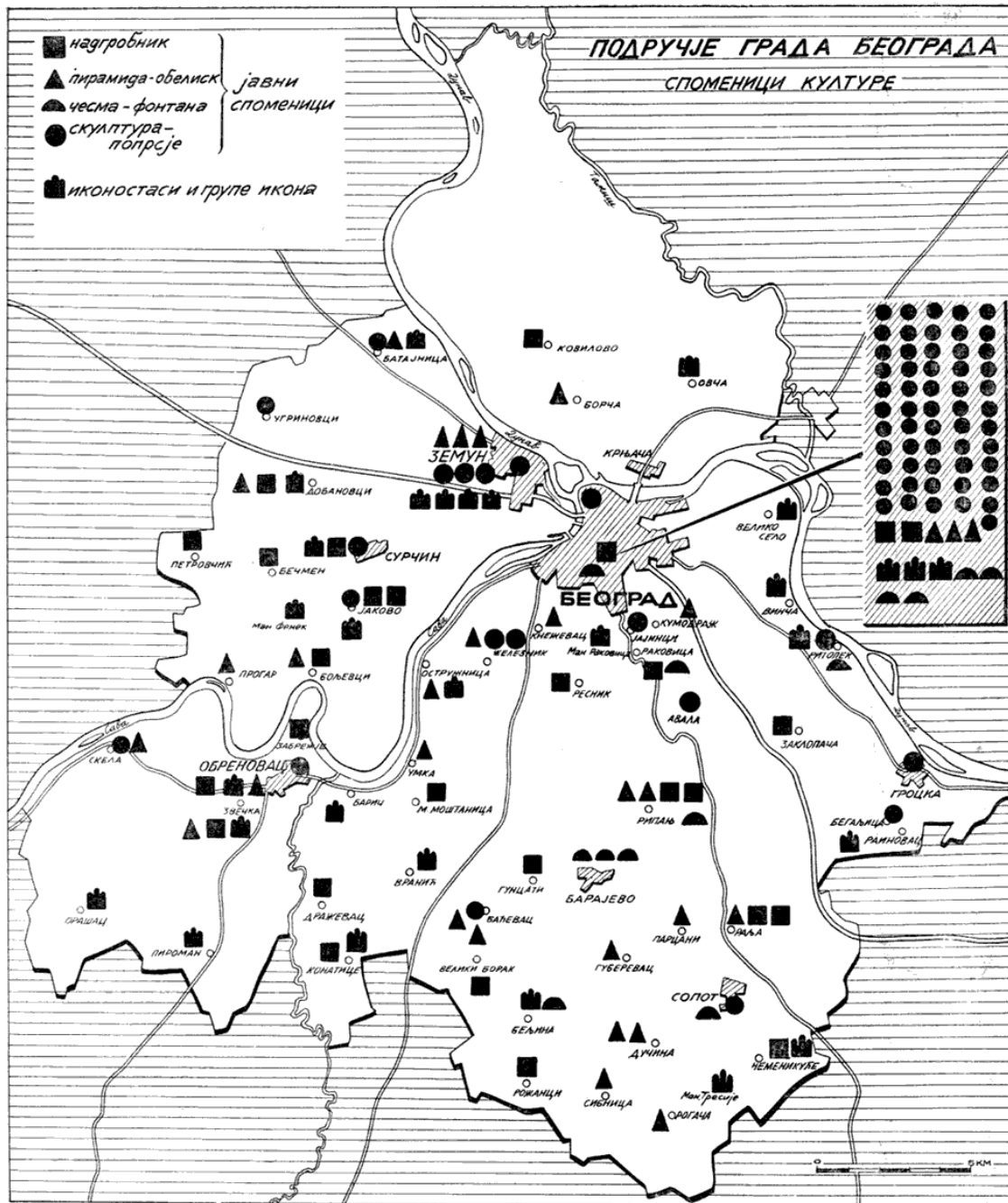
Евиденција споменика из радничког покрета и револуције, наслеђена углавном од Савеза бораца, још увек није потпуна. Зграде на којима се данас налазе спомен-плоче или друга спомен-обележја из радничког покрета и револуције, или нису аутентични објекти везани за личност или догађај о коме је реч на плочи, или, уколико су и аутентични, углавном су без икаквих других историјских, архитектонских или уметничких вредности. Изузетак чине три архитектонска објекта на ужем, и два на ширем подручју града, у којима су се сачували оригинални материјали, атмосфера и амбијент из времена борбе против окупатора. То су спомен-зграда 4. јула 1941. године у Булевару октобарске револуције 10, данас Музеј 4. јула 1941. године; зграда илегалне партијске штампарије на Бањичком венцу 18, данас Музеј илегалних партијских штампарија; зграда архиве ПК КПЈ за Србију 1941—1944 у Устаничкој 24, у којој је до данас сачувано аутентично место скровишта архиве Централног комитета КПЈ.

Бојчинска шума, шумски комплекс на територији општине Сурчин, представља редак меморијални природни споменик за ово подручје и амбијент везан нарочито за развој народно-ослободилачког покрета и борбе народа јужног Срема за ослобођење од окупатора и фашизма. За време рата цела шума била је прекривена партизанским земунцима и базама. Због нужне конспиративности за време рата многим земунцима и базама се затро траг. Међутим, једна партизанска осматрачница, једна партизанска колиба, један бунар-земунца и три партизанске базе, налазе се и данас у шуми, те представљају на подручју града Београда једине сачуване објекте ове врсте.

ПРЕГЛЕДНА КАРТА АРХЕОЛОШКИХ НАЛАЗИШТА И АРХИТЕКТОНСКИХ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НА ПОДРУЧЈУ БЕОГРАДА.

LES CARTES DES DECOUVERTES DE MONUMENTS DE CULTURE ARCHEOLOGIQUE ET ARCHITECTONIQUE DANS LA REGION DE LA VILLE DE BEOGRAD.

ПРЕГЛЕДНА КАРТА ЈАВНИХ СКУЛПТУРНИХ СПОМЕНИКА И ЗБИРКИ У ГРАБАНСКОЈ СВОЈИНИ НА ПОДРУЧЈУ ГРАДА БЕОГРАДА.

LA CARTE DES MONUMENTS DE SCULPTURE PUBLICS ET LES COLLECTIONS PRIVÉES DANS LA RÉGION DE LA VILLE DE BEOGRAD.

Иако је евиденцијом забележено још 22 потенцијална споменика културе из НОБ-а, још увек нису у довољној мери или чак никако обележена и друга места значајна за борбу окупираног Београда у периоду 1941—1944. године, ни завршени послови на историјској валоризацији и заштити објеката као што су логори на Бањици и Старом сајмишту.

Поред појединачних историјских споменика углавном посвећених борцима народне револуције, од којих се по својим архитектонским решењима истиче споменик Борису Кидричу у Милоша Великог улици, рад вајара Николе Јанковића, значајна су и поједина гробља, као споменичке целине, од којих нарочито гробље ослободилаца Београда 1944, спомен-гробље борцима у окупираном Београду 1941—1944, гробница народних хероја на Калемегдану и спомен-парк жртвама фашизма у Јајинцима.

Систематска и планска рекогносцирања терена спроведена у 1963. и 1964. години на ширем подручју града Београда, открила су већи број објеката карактеристичних за развој архитектуре овог подручја. Евидентирани су типични примерци народног градитељства који репрезентују особности сеоске куће или сеоских и варошких јавних објеката у разним крајевима. Сремска кућа представљена је у типовима старих зграда села Петровчића, Бољеваца и Прогара, прелазни типови сеоске куће са елементима утицаја панонске и балканске архитектуре евидентирани су у селима општине Обреновац. Старе шумадјске полубрвнаре, получатмаре и развојни типови чатмара и бондручара заступљени су у евидентираним објектима села на територијама општина Барајево и Сопот, док је моравска кућа представљена типовима из Белог Потока, Велике Иванче и Малога Пожаревца. Посебно се истичу типови кућа у Гроцкој са елементима варошке куће, а изведене на завидној висини аутентичног архитектонског израза. Међу јавним објектима истичу се, пре свега, старе барокне цркве у Петровчићу и Сурчину, камене цркве у Сланцима и Бељини и црква брвнара у Орашцу, затим старе школе, као јединствени документи развоја просвете у тек консолидованој, обновљеној Србији, у Малом Пожаревцу, Жаркову и Конатицама. Од јавних зграда друге намене, занимљиви су стари ханови и кафане, који су често били језгра друмских насеља или средишта села, као стари ханови у Раљи и Неменикућама, Савићева механа у Гроцкој, Кафана Узун-Мирка Апостоловића у Мислобину. Евидентирани су и објекти који припадају времену формирања насеља после ослободилачких устанака са почетка прошлог столећа, а који представљају најстарије варошке куће, као Чесни дом у Обреновцу или кућа Апостоловића у Гроцкој. Трајним чувањем поменутих објеката као и оних који ће се евидентирати даљим рекогносцирањем преосталих насеља са ширег подручја града, омогућиће се присутност и оног архитектонског стваралаштва које је ранијих година било занемарено или чак и непознато.

Занимљива су и нека стара гробља, као споменички комплекси, са својим каменим надгробним споменицима, забележена само делимичном евиденцијом овог подручја, од којих су значајнија гробље у Стублинама (општина Обреновац) с краја XVIII века, у Дучини, из прве половине XIX века, и Малој Иванчи (општина Сопот) са споменицима из 1819. године, и Белом Потоку (општина Вождовац) са споменицима из 1845. године.

Стање и степен угрожености већине архитектонских споменика културе и споменичких целина на подручју града Београда, сасвим разумљиво, диктирали су да се Завод за заштиту споменика културе града Београда, већ одмах по оснивању истовремено оријентише и на извођење конзерваторско-рестаураторских радова на најугроженијим споменицима

културе, боље рећи, на најнужније и неодложне заштитне интервенције, и на израду елабората којима би се трајније програмирали и пројектовали одређени захвати на овом споменичком фонду. У ситуацији, када се са техничком и другом документацијом тако рећи није уопште ни располагало, када су чак и испитивачки радови, било археолошки или архитектонски, текли паралелно са конзервацијом или рестаурацијом објеката, сви ови радови имали су више карактер интервенција, него једног, од почетка до краја, унапред програмираног и спроведеног конзерваторског поступка. Статичка асанација, изолација од влаге, дренажа терена, заштита од атмосферичкој мањи грађевински и други захвати, углавном су давали печат техничкој заштити архитектонског културног наслеђа у првим годинама рада Завода на овом подручју.

Па ипак, и поред свих тешкоћа и проблема пред којима је стајала и још увек стоји служба заштите споменика културе на плану техничке заштите архитектонских и других објеката на подручју града Београда, Завод за заштиту споменика културе града Београда је за последњих неколико година изводио значајније конзерваторске и рестаураторске радове на појединим споменицима културе.

Београдска тврђава и Бајракли цамија била су два централна објекта која су највише ангажовала стручне сараднике Завода, почев од пројектовања до извођења одређених захвата на њима.

Од радова на Београдској тврђави, посебно треба истаћи обимне испитивачке и конзерваторско-рестаураторске радове предузете на Кули Небојши у Доњем граду, у циљу статичке асанације и трајнијег обезбеђења овог објекта, а у којима су учествовали и спољни сарадници Завода, професори Архитектонског и Грађевинског факултета у Београду. Јединствено повољан низак водостај 1962. године у Београду, омогућио је дуга и студиозна испитивања терена испод и око Куле Небојше.

Низ испитивачких, архитектонских и других снимања, омогућили су да се на бази посебне експертизе о начину обезбеђења Куле Небојше од даљих деформација, најпре приступи армирано бетонском осигурању најнижих делова Куле и њеног фундамента, а затим виших зона прстеновима од преднапрегнутог бетона и коначно, конзервацији и рестаурацији фасада и отвора, као и поновном постављању међуспратне дрвене конструкције у самој Кули.

На комплексу Београдске тврђаве извођени су конзерваторско-рестаураторски радови и на старом турском Амаму и Војничкој кухињи (тзв. Тополивници) у Доњем граду, као и појединим деловима бедема и кула на Доњем и Горњем граду Тврђаве.

Започета конзервација на Бајракли цамији, још пре оснивања Завода за заштиту споменика културе града Београда, оставила је у наслеђе овом Заводу најосетљивији проблем конзервације — асанацију калоте. Поред ове асанације, завршени су и радови на конзервацији минарета, уређењу унутрашњег и спољњег простора цамије, као и неки мањи допунски радови у вези са коначном предајом објекта на употребу Исламској верској заједници у Београду.

Обимнији конзерваторско-рестаураторски радови вршени су и на згради старе Реалке, Дому Јеврема Грујића, Милошевом амаму, Римској гробници у Брестовику и остацима темеља средњовековне цркве и гробнице из XI века у селу Петровчићу. Поред свих ових радова и заштитне, мање или веће, интервенције, на манастиру Фенеку у Јакову, Контумацкој и Харишевој капели и Николајевској цркви у Земуну, Саборној цркви у Београду, као и сталан стручни надзор сарадника Завода над радовима које су изводили други инвеститори на Конаку кнеза Милоша и Цркве-

ном конаку у Топчидеру, Доситејевом лицеју, Капетан Мишином здању, Кафани „?”, Диздаревој кули и другим споменичким објектима, одсликавају врло широку и обимну делатност и ангажованост Завода на плану техничке заштите архитектонског културног наслеђа на подручју града Београда.

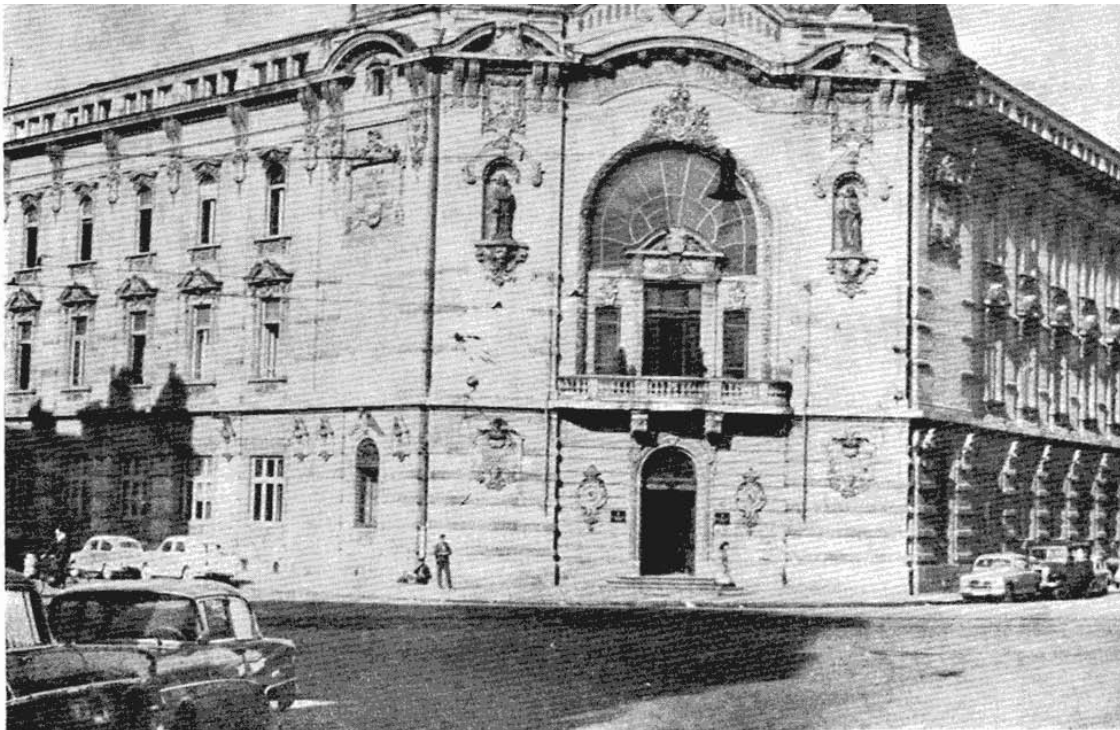
Намена споменика културе такође је један од битних елемената чувања и презентације архитектонских споменичких фондова. Неисправно одређен садржај или намена нарушава интегритет споменика културе и ствара озбиљне тешкоће и запреке у спровођењу одређених мера заштите.

Успешно решене намене Диздареве куле на Горњем граду Београдске тврђаве за Народну опсерваторију Астрономског друштва „Рубер Бошковић” и Милошевог амама у Гепратовој улици 12, за Галерију дечјег ликовног стваралаштва, Педагошког музеја у Београду, указује на правилну оријентацију Завода и службе заштите споменика културе на овом плану, јер су се овим коначно решила и питања трајније презентације ових споменика културе. Међутим, у даљем третирању намене појединих споменика културе или чак и већих споменичких целина, стоји још увек низ других отворених питања. Овај се проблем, пре свега, односи на цео споменички комплекс Београдске тврђаве, посебно на терен Доњег града и објекте на овом терену: Кулу Небојшу, стари турски Амам, Војничку кухињу, Капију Карла VI и „Пећине” у Доњем граду, а затим и на друге објекте на ужем и ширем подручју града.

Променом садашње намене већег броја архитектонских, споменичких објеката могла би да се реше питања смештаја значајнијих приватних збирки у Београду, неких музеја, библиотека и архивских фондова, антикварница и продајних галерија слика, и друга питања из области обезбеђења материјалне базе културних установа у граду.

Блок зграда у Кнез-Михиловој улици (кућа трговца Вељка Савића. Крстина механа и кућа Христине Кумануди) и Спасићева задужбина, у истој улици, значајнији архитектонски споменици културе, данас врло озбиљно угрожени постојећим садржајем и наменом, са приземљима која би и даље требало да задрже свој трговачки карактер, само уз обавезну селекцију, пружају широке могућности да се у њиховим спратним просторијама презентирају наше најзначајније збирке у грађанској својини, или, пак одређени легати наших познатих културних и научних радника. Крсмановићева кућа на Теразијама, по новом урбанистичком решењу овог дела Теразија, постаће слободан објекат у простору, а самим тим би и њена досадашња функција затвореног типа требало да се више отвори јавности и прими други садржај. Зграда старе Реалке такође има све услове да ускоро промени намену и прими неки од музејских фондова. С обзиром на ограничене могућности улагања већих инвестиционих средстава у изградњу нових музејских објеката за смештај ових фондова, постоји још један број споменичких зграда у Београду, које би променом садашње намене за дуги низ година решиле питања смештаја неких музеја, а пре свега, Музеја града Београда (зграда Старог двора), Историјског музеја

ЗГРАДА БЕОГРАДСКЕ ЗАДРУГЕ, КАРАБОРБЕВА УЛИЦА БРОЈ 48, ИЗ 1905—1907 ГОДИНЕ, АРХ. НИКОЛА НЕСТОРОВИЋ И АРХ. АНДРА СТЕВАНОВИЋ.

L'IMMEUBLE DE LA COOPERATION DE BEOGRAD DANS LA RUE KARADJORDJEVA N° 48 DATANT DE 1905—1907, ARCHITECTES NIKOLA NESTOROVIC ET ANDRA STEVANOVIC.

СТАРО ЈЕЗГРО ЗЕМУНА, ПОГЛЕД НА ГАРАОШ ИЗ ГАЈЕВЕ УЛИЦЕ СА ПАНТЕЛИЊЕВОМ ЛИВНИЦОМ ИЗ 1854 ГОДИНЕ.

LE VIEUX CENTRE DE ZEMUN, APERCU SUR GARDOS DE LA RUE DE GAJ AVEC LA FONDERIE DE PANTELIC DE 1854.

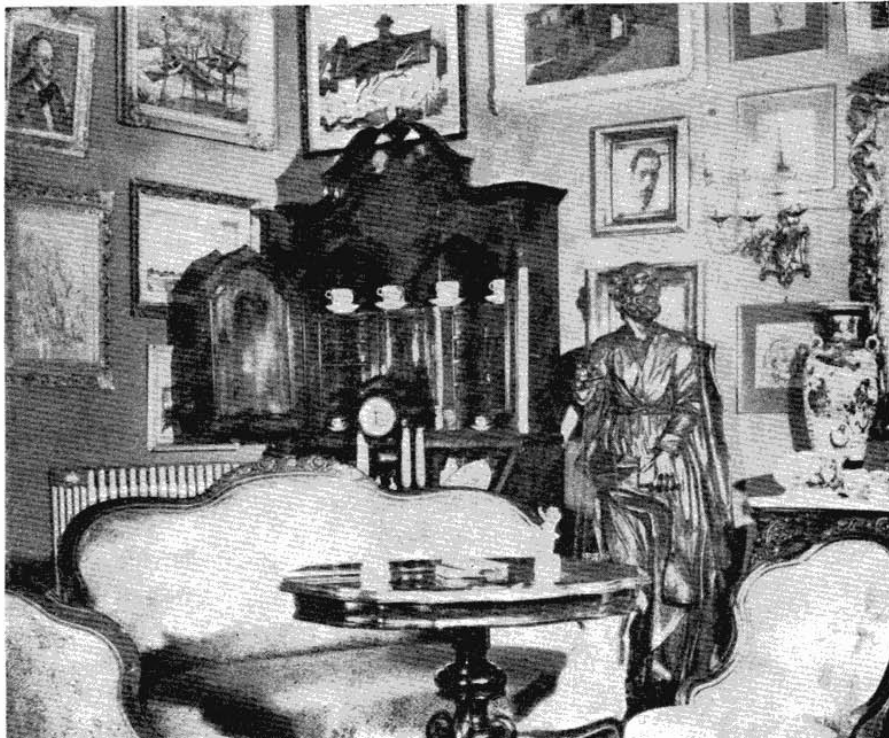

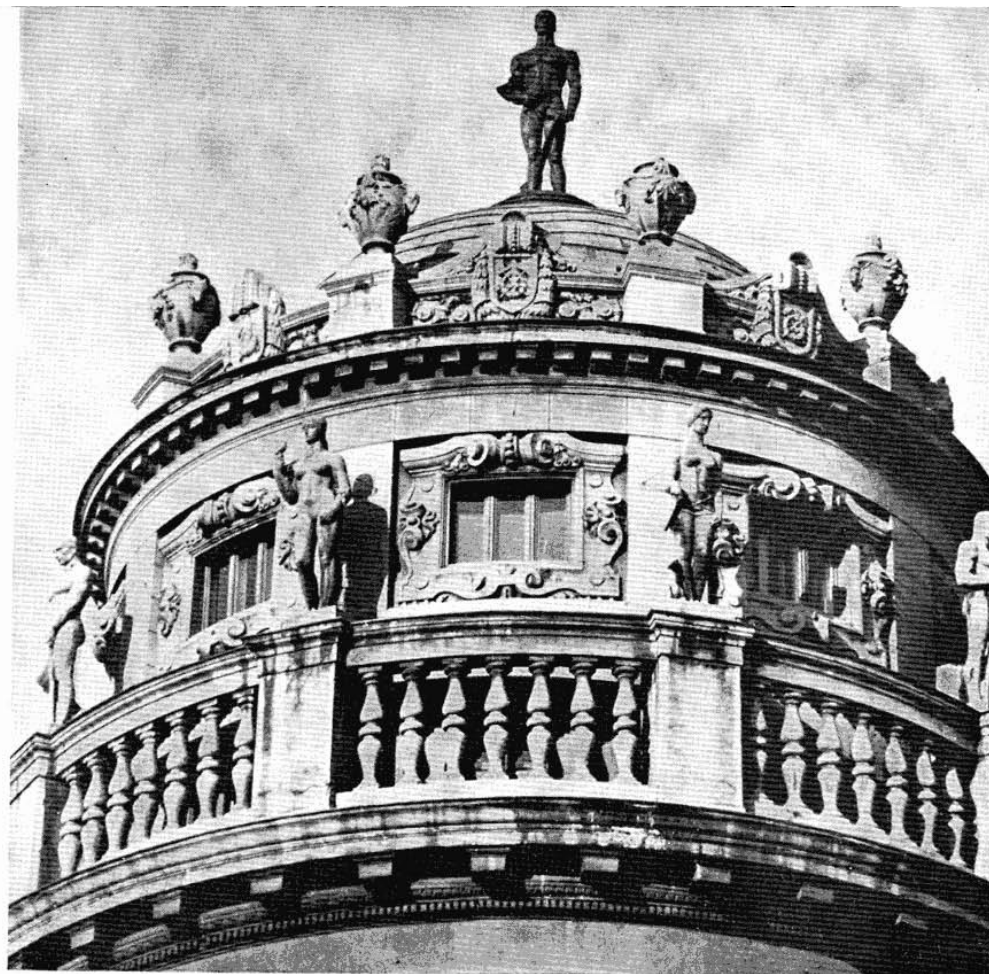
ДЕТАЉ ЕНТЕРИЈЕРА НАРОДНЕ БАНКЕ
У УЛИЦИ 7 ЈУЛА 12, АРХ. КОСТА ЈО-
ВАНОВИЋ.

UN DÉTAIL DE L'INTERIEUR DE LA
BANQUE NATIONALE DE LA RUE 7 JUIL-
LET, ARCH. KOSTA JOVANOVIĆ.

ЗБИРКА ФЛЕГЕЛ, МАРШАЛА ТИТА 21,
ДЕТАЉ ЕНТЕРИЈЕРА.

COLLECTION FLEGEL, MARSALA TITA
N° 21: DÉTAIL DE L'INTERIEUR.

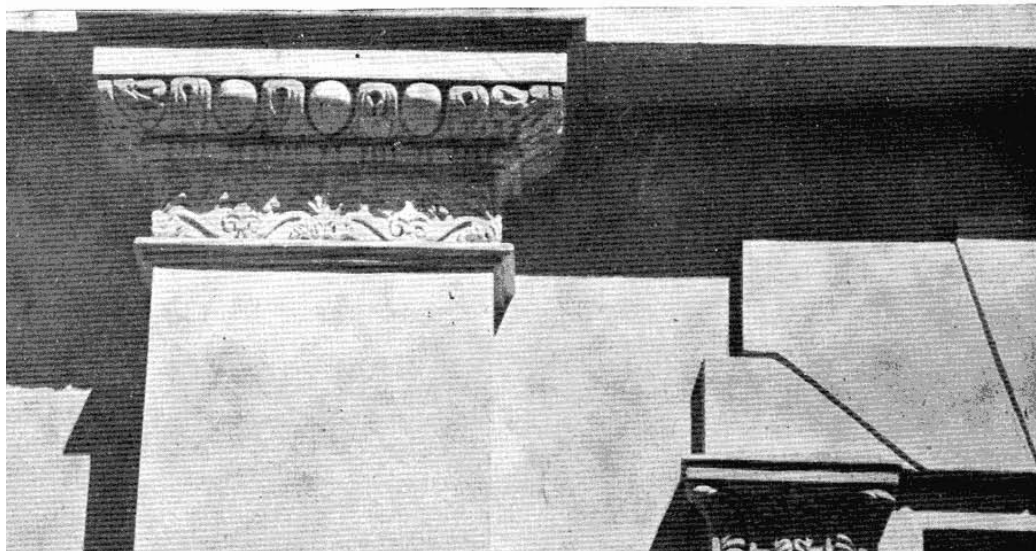

ФАСАДНА СКУЛПТУРА ПЕТРА ПАЛАВИЧИНИЈА НА ЗГРАДИ БИВШЕГ МИНИСТАРСТВА ШУМА И РУДА У УЛИЦИ КНЕЗА МИЛОША.

LA SCULPTURE DE PETAR PALAVICINI SUR LA FAÇADE DE L'ANCIEN IMMEUBLE DU MINISTÈRE DES EAUX ET FORÊTS, DANS LA RUE DU PRINCE MILOŠ.

ДЕТАЉ РЕСТАУРИРАНЕ ФАСАДЕ НА ЗГРАДИ СТАРЕ РЕАЛКЕ ИЗ 1840 ГОДИНЕ ПО ПЛАНОВИМА ФРАНЦА ЈАНКЕА У УЗУН МИРКОВОЈ УЛИЦИ.

UN DÉTAIL DE LA FAÇADE RESTAURÉE DU VIEIL IMMEUBLE DU LYCÉE DE L'ANNÉE 1840, D'APRÈS LE PLAN DE FRANC JANKE, DANS LA RUE UZUN-MIRKO.

Србије (зграда Новог двора), Природњачког музеја Србије (зграда Офицерске задруге), Етнографског музеја Србије (зграда Народне банке, Прве варошке болнице или старе зграде ЦК СКЈ), Музеја шумарства и лова (зграда Офицерског дома), Музеја позоришне уметности (зграда Милана Павловића, трговца, у Грачаничкој 18) и Народног музеја у Земуну (зграде у Маршала Тита 7 и 9).

Сигурно да би променом садашње намене, историјске и архитектонске вредности још једног броја споменика културе на ужем и ширем подручју града Београда, а нарочито Конака кнегиње Љубице у Кнеза Симе Марковића 8, куће Лазе Лазаревића у Хилендарској 7, Робног магацина у 7. јула 16 или старог хана у Сопоту, много више дошле до изражаја, а тиме би и ови споменици културе били далеко приступачнији јавности, а самим тим, разуме се, и друштвено кориснији.

Посебан вид заштите и презентације појединачних архитектонских објеката споменичког карактера са ширег подручја града, а пре свега, објеката народне архитектуре и сеоског грађевинарства, организоваће се и путем формирања централног етнопарка на Авали. Широко подручје града Београда, а нарочито Србије, на коме се данас ови споменици налазе, тешка приступачност и удаљеност од главних саобраћајница, као и немогућност да се сваки од њих на лицу места заштити и презентира, захтевају да се изврши избор најкарактеристичнијих и највреднијих примерака и пренесе у овај парк, у ствари музеј под ведрим небом. Црква брвнара у Орашцу, котобања у Петровчићу, кућа Жујовића у Неменикућама, кућа плетара из XVIII века у Жаркову, стари типови школских зграда, зграда за становање или јавних објеката из Малог Пожаревца, Жаркова, Конатица, Петровчића, Бољеваца, Прогара, Гроцке, Белог Потока, Мале Иванче, Раље, Неменикућа, Сопота, Мислобина и Обреновца и других још неевидентираних насеља са ширег подручја града Београда, по својим етнографским и другим историјским и архитектонским вредностима могу да конкуришу у коначном избору експоната за централни етнопарк на Авали.

ЈАВНИ СКУЛПТУРАЛНИ СПОМЕНИЦИ

Иако је историја развитка јавних скулптуралних споменика стара само нешто више од сто година, ипак је, по богатству овог фонда и по многим другим специфичностима, врло карактеристична за ово подручје, па самим тим заслужује далеко већу пажњу и студиознију обраду но што је до сада имала.

Разуме се да само три јавна скулптурална споменика, колико их је укупно било заштићено до 1960. године (теразијска чесма, споменик кнезу Михаилу и споменик на гробљу ослободилаца Београда 1806. године, у Караборћевом парку) иако врло значајна, ни издалека не одражавају ни историјски развој, ни уметничку вредност, па ни целовит фонд јавних скулптуралних споменика подигнутих на подручју града Београда. Извршена евиденција током 1961. и 1962. године (публикована у каталогу Завода: „Јавни споменици на подручју града Београда, Београд, 1962“) обухватила је већ око 190 скулптуралних споменика са подручја свих 15 београдских општина

Први јавни споменици у Београду, споменик на гробљу ослободилаца Београда 1806. године, у Караборћевом парку и споменици из времена друге владе кнеза Милоша, обелиск из 1859. и теразијска чесма, из 1860. године, данас оба у Топчидерском парку, врло много се и по форми и материјалу ослањају на традиционалне оквире.

Први скулптурални јавни споменици у Београду дела су страних аутора: Споменик кнезу Михаилу, из 1882. године, рад италијанског вајара Енрика Пациа и „Жетелица”, скулптура у бронзи, рад немачког вајара Е. Кимела у Топчидерском парку. Тек деведесетих година XIX и у првим деценијама XX века, јављају се наши, домаћи, вајари са групом споменика на Калемегдану: Борбе Јовановић са спомеником Јовану Суботићу и Кости Таушановићу, Петар Убавкић са спомеником Бјри Јакшићу, Јовану Гавриловићу и Бјри Даничићу, Симеон Роксандић са композицијом „Борба” (водоскок), Јован Пешић са спомеником Војиславу Илићу, и у Универзитетском парку: Борбе Јовановић са спомеником Јосифу Панчићу, из 1897. године, и Рудолф Валдец са спомеником Доситеју Обрадовићу, који је 1911. године најпре био постављен у Кнез-Михаиловој улици, испред зграде Народне библиотеке, а тек двадесетих година, пренесен у овај парк.

Сва ова скулптура носи одлике времена у коме је настала. По духу је то деветнаестовековна пластика, портретски схваћена и посвећена значајним личностима, књижевницима, просветитељима и научницима, по стилу је то скулптура академског реализма.

После првог светског рата, а нарочито у периоду између два рата, лагано се јавља концепција споменика општије схваћеног, подигнутог у спомен историјским или другим догађајима, а јавља се и скулптура која служи само за украшавање паркова или јавних грађевина. У том периоду подигнут је већи број скулптуралних споменика, од којих су значајнији „Победник” из 1928. године, на Горњем граду Београдске тврђаве, споменик „Захвалност Француској”, из 1930. године, на Калемегдану и споменик Незнаком јунаку, на Авали, из 1938. године, радови вајара Ивана Мештровића; затим „Буђење” — фонтана, рађена 1920. године, испред УЛУС-овог павиљона „Цвијете Звзорић” на Малом Калемегдану, вајара Драгомира Арамбашића; „Уморни борац”, из 1935. године, вајара Томе Росандића и споменик Јанку Веселиновићу, из исте године, вајара Перише Милића, такође на Калемегдану.

Значајнији су и радови Томе Росандића, Симеона Роксандића и Борба Јовановића, из истог овог периода, ван подручја Калемегдана: монументална композиција „Играли се коњи врани” испред Народне скупштине, из 1939. године и споменик Милану Ракићу на скверу испред Народне библиотеке, из исте године, радови Томе Росандића; споменик Вуку Карацићу у Студентском парку, из 1937. године и споменик војводи Вуку, у парку на Косанчићевом венцу, из 1936. године, радови Борба Јовановића и Чукур чесма у Доситејевој улици, рад Симеона Роксандића, из 1931. године.

После другог светског рата подиже се већи број споменика који се нешто мање посвећују догађајима, а више појединим личностима, а на листи вајара се, поред Антуна Аугустинчића, Сретена Стојановића, Стевана Боднарова, Илије Коларовића, Петра Палавичинија, Ристе Стијовића, затим Александра Зарина, Јована Кратохвила, Ангели Косте Радованија, Војина Бакића, Бориса Калина, Саве Сандића, Војина Стојића, Матије Вуковића, Ангелине Гаталице, Николе Јанковића, Олге Јеврић, Момчила Крковића, Ратомира Стојадиновића, Мише Поповића, Градимира Алексића и Јелене Јовановић, почињу да јављају и имена оних најмлађих.

Потпунијем прегледу јавних споменика на подручју града Београда и сагледавању њихове вредности умногоме је допринела и евиденција скулптуре на београдском Новом гробљу, коју је Завод завршио 1961. године и публиковао у Каталогу: „Скулптура на београдском Новом гробљу, Београд, 1962.”

Београдско ново гробље представља данас необично богату збирку од 427 скулптура, дела 64 познатих и већег броја непознатих мајстора. Ова збирка на отвореном простору, богатија од многих музејских и галеријских збирки у Београду, не само да проширује сазнања о делатности наших вајара као аутора јавних споменика, већ омогућава да се у доброј мери сагледа и прати континуитет развоја како београдског, тако и српског вајарства.

Још комплетнијој оцени скулптуралног споменичког фонда на подручју града Београда допринеће и евиденција фасадне скулптуре на зградама у Београду. Већ само број од око 460 ових скулптура на преко 400 зграда, од којих су многе дела наших старијих вајара, Борба Јовановића, Петра Убавкића, Драгомира Арамбашића, Живојина Лукића, Стаменка Бурђевића, Сретена Стојановића, Илије Коларовића, Лојзе Долинара, Петра Палавичинија, Душана Јовановића и Ристе Стијовића, сигурно ће употпунити слику о делатности наших вајара и у овој дисциплини и омогућити истовремено да се фасадна скулптура у Београду први пут проучи, обради и заштити.

Ако под јавним споменицима подразумевамо и надгробнике и каменове меџаше, онда на ширем подручју града Београда постоје споменици и из XVIII века. То би били и најстарији јавни споменици на нашем терену. Све до 20-их година овога века, на ширем подручју града ретки су јавни споменици. Од овог времена они се подижу углавном у част погинулих у балканским ратовима и првом светском рату, а редовно имају облик пирамиде, изведене у камену или зидане, са исписаним именима погинулих. После другог светског рата, на ширем подручју града, јављају се скулптурални споменици, а паралелно са њима се и даље подижу спомен-пирамиде, као и у периоду између два рата.

Чињеница да на ужем и ширем подручју града Београда, по још увек непотпуној евиденцији, искључујући споменике из радничког покрета, имамо 326 споменика, спомен-плоча и других спомен-обележја са натписима и плакетама, постављеним у знак сећања на значајна места, догађаје и личности из народноослободилачке борбе и револуције, несумњиво захтева да се што пре отклоне постојеће слабости на плану заштите овог споменичког фонда и унесе више организованости и бриге око његовог редовног одржавања, чувања и заштите. Ово тим пре, што су спомен плоче и друга спомен обележја, на београдском подручју, у неким случајевима и једини сачувани материјални подаци из времена радничког покрета и револуције који говоре о одређеној личности или догађају из тог времена.

Иако нас од постављања првог јавног скулптуралног споменика у Београду дели релативно мали временски период да би на постојаним материјалима од којих су ови споменици израђени настала већа оштећења и промене, ипак, неколико ових споменика већ захтева веће и озбиљније интервенције.

Завод за заштиту споменика културе града Београда је на некима од њих током последњих година већ предузимао одређене конзерваторске и друге заштитне радове, као на споменику Вуку Караџићу, споменику на гробљу ослободилаца Београда 1806. године, споменику „У нови живот” Лојзе Долинара на Црвеном крсту, испред зграде Савременог позоришта, затим на обелиску и споменику Арчибалду Рајсу у Топчидерском парку. Ускоро ће се предузети и конзерваторски радови на рељефима на споменику „Захвалност Француској” и споменику „Трећепозивцима”, као и извесне заштитне интервенције на споменику Незнаоком јунаку на Авали.

ЗБИРКЕ И ПРЕДМЕТИ У ГРАЂАНСКОЈ СВОЈИНИ

Збирке и предмети у грађанској својини, због своје релативно велике бројности и разноврсности и изузетне уметничке и историјске вредности од посебног су значаја за ово подручје, а због својих извесних особености и комплексности проблематике која се јавља при практичном вођењу поступка око њихове заштите, представљају специфичан фонд у односу на све друге врсте споменичких фондова.

У периоду до 1960. године, од укупно 101 збирке и појединачног предмета (од тога 45 збирки, 51 скупина појединачних предмета и 5 иконостаса) било је заштићено 23 збирке и 41 скупина појединачних предмета.

Недавно започета реевиденција заштићених збирки и предмета у грађанској својини показала је да је ова заштита умногоме била ограничена и имала више случајан и стихијски карактер. Регистровани су били, и то врло нередовно, углавном само они споменици културе који су од стране њихових власника били нуђени музејима, галеријама, архивима или библиотекама на откуп, или, пак они који су били намењени извозу у иностранство, па је на њих због тога што су имали својство споменика културе стављана забрана извоза.

Територијално пажња је била усредсређена на уже подручје града, заправо на ону врсту збирки и предмета у грађанској својини која је смештена у београдским кућама, док су збирке и предмети са ширег подручја града који се налазе искључиво у црквама са овог подручја били ван сваке евиденције и заштите. Систематског истраживања терена и обраде појединих збирки и предмета није било. У погледу врсте заштићеног материјала запажа се да је акценат био стављан на сликарство, углавном национално (тај је материјал и најбројнији), док су остале области биле слабо или никако заступљене — збирке и предмети примењене уметности, архивалије, старе књиге, етнографски предмети, предмети из области привредног развика и технике, индустријског занатства, кино, фото и фоно-производи.

Извршена рекогносцирања терена 1963. и 1964. године, обогатила су постојећу евиденцију овог фонда са преко 600 предмета за које се претпоставља да имају својство споменика културе. Ова евиденција, с обзиром на карактер ширег подручја града Београда у односу на ову врсту споменичких фондова, била је углавном оријентисана на предмете и збирке у црквама са овог подручја, иконостасе, појединачне иконе, предмете примењене уметности, народног занатства и архивске грађе — старе књиге и циркуларне протоколе из XVIII и XIX века. Већи број иконостаса (Живка Петровића у цркви у Јакову, у црквама у Пироману, Баричу и Бељини, из прве половине XIX века, у цркви у Рипњу, чије су иконе према сачуваном запису из 1824. године) и појединачних икона, међу којима има, поред потписаних до сада непознатих мајстора из времена Милошеве Србије, и један број познатих сликара (икона Георгија Бакаловића у цркви у Малом Пожаревцу, икона Јована Стајића-Тошковића, из 1819. године у цркви у Великом Селу, четири престоне иконе Константина Данила у румунској православној цркви у Овчи) указује на потребу што интензивнијег рада Завода на обради овог материјала, не само у циљу заштите, већ и даљег проучавања овог, до сада доста запостављеног периода у развоју српског ликовног стваралаштва код нас.

О стању и степену угрожености збирки и предмета у грађанској својини на београдском подручју за сада не постоје потпуни подаци, мада је стање ових фондова у целини углавном познато.

Међу најугроженијим, поред неколико збирки и појединачних предмета у приватном поседу, спада, пре свега, фонд споменика који се налази у црквама на ужем и ширем подручју града и у Музеју српске православне цркве у Београду. Недовољни услови за редовно одржавање и сталан стручни надзор, као и прилична необезбеђеност ових предмета, нарочито у црквама са ширег градског подручја, од краћа и свакодневног оштећења, представљају озбиљне проблеме за службу заштите споменика културе у Београду. С друге стране, значајне уметничке целине као што су иконостаси Димитрија Бачевића у Николајевској и Арсенија Теодоровића у Богородичиној цркви у Земуну, Димитрија Аврамовића у Саборној цркви у Београду и Стевана Тодоровића у Топчидерској и Вознесенској цркви у Београду, Живка Петровића у цркви у Јакову и други, без сумње, захтевају сталан надзор стручњака у циљу благовременог предузимања заштитних интервенција.

Са стањем и степеном угрожености овог споменичког фонда у непосредној је вези и питање смештаја, заправо стварања повољнијих услова за његово редовно одржавање, чување и презентацију. Ово се, пре свега, односи на оне значајније збирке и предмете у грађанској својини које су данас махом смештене у скученим и пренатрпанним становима њихових власника. Колико је ова ситуација озбиљна најбоље илуструје чињеница да је од 45 до сада заштићених збирки у Београду, само збирка др Славка и Леле Флегел у Маршала Тита 21, отворена и као јавна збирка. У 1963. години створени су услови да се и врло драгоцену збирку икона арх. Милана и Паве Секулић, у Узун-Мирковој 5, такође изложи на нивоу који одговара њеној вредности. У плану Завода је да се у што скорије време и збирке у Дому Јована Цвијића и Дому Јеврема Грујића такође отворе за јавност.

Као стилски представник еклектицизма с краја XIX века, Дом Јована Цвијића, грађен 1905. године, на Копитареву градини, у Улици Јелене Петковић 5, има све услове да се ускоро презентира као комплексан споменички фонд у целини. Адаптирањем куће у Цвијићев меморијални музеј добила би се могућност презентације богате збирке из заоставштине овог нашег великог научника. Поред већег броја етнографских предмета из области Косова, Метохије, Далмације и Србије, збирка садржи и предмете примењене уметности, слике, намештај, као и личне предмете Јована Цвијића, његову преписку, дипломе, медаље и друга висока одликовања. И зидне декорације у овој кући, радови Драгутина Инкиострија, као споменичке вредности, представљају ретко сачуване примерке оних тежњи у новијем српском сликарству које су ишле за обновом националног стила и остале важан извор за изучавање наше историје уметности.

Збирка у Дому Јеврема Грујића, у Лоле Рибара 17, по материјалу сакупљаном током неколико генерација породице Грујић — од Теодора Хербеза, попечитеља финансија кнеза Милоша, преко познатог српског државника, дипломате, уставобранитеља и либералног првака Јеврема Грујића, до данашњих власника збирке, потомака Јеврема Грујића — представља споменички фонд од око 400 предмета. Поред стилског намештаја из XVIII и XIX века, предмета примењене уметности од стакла, порцелана, керамике, сребра, међу којима има и личних предмета Теодора Хербеза и Јеврема Грујића, у кући се налази и ретка збирка оружја, део некад познате колекције оружја Стевана Ђурчића, из времена првог српског устанка, затим уметничке слике страних и домаћих мајстора, Арсенија Петровића, Милоша Тенковића, Димитрија Аврамовића, Уроша Кнежевића, Стевана Тодоровића, Борба Крстића, Уроша Предића и Паје Јовановића, скулптуре Борба Јовановића и Живојина Лукића, лични и породични

архивски фонд, рукописи Јеврема Грујића, преписка Милана Обреновића и краљице Наталије, ретке новине, фотографије и породична библиотека.

По завршеним конзерваторско-рестаураторским радовима на Манаковој кући, у Београду, у истој би требало да се изложи чувена збирка од око 3.000 предмета изузетне етнографске вредности академског сликара Христифора Црниловића. Збирка стилског намештаја и других предмета примењене уметности из XVIII и XIX века, са понеким комадима и из XVII века, професора Петра Поповића, збирка од око 10.000 фотографија и фото-негатива са аутентичним материјалима из балканских ратова и првог светског рата, новинара Ристе Марјановића, као и неколико других збирки у Београду и Земуну, очекују да се за њих ослободи простор у оним београдским зградама, које као архитектонски објекти имају одређена споменичка својства, а којима се данас, због лоше и неадекватне намене, нарушава њихов споменички интегритет.

У склопу заштите овог споменичког фонда у првом плану су још увек нерешена или недовољно решена питања сталне контроле кретања ове врсте покретног материјала. Због своје релативно лаке покретљивости, споменици културе ове врсте, предмет су честих промена власника, било путем продаје, поклона, замене, извоза или којим другим путем. Њима се често и недозвољено тргује, а нису ретки ни случајеви илегалног преношења ових предмета и преко граница наше земље.

Легална продаја предмета споменичких вредности врши се у Београду преко комисионих радњи и продавница домаће радиности. Завод нема сталан увид у продају ове врсте предмета. Од стране поменутих радњи позива се само од случаја до случаја, и то углавном онда када се ради о извозу у иностранство оних предмета за које се већ основано претпоставља да имају споменичка својства. И поред тога што ће се спровести максимална контрола кретања ових предмета, сталан увид у трговину њима моћи ће да се оствари тек онда када се за редован рад у овим радњама ангажују као стални службеници и одговарајући стручњаци.

Давање мишљења о споменичким својствима предмета намењених извозу у иностранство представља једну од сталних делатности Завода на плану превентивне заштите овог споменичког фонда. Колико је ова делатност обимна види се и из податка да је само у 1963. и 1964. години, Завод на захтев 510 власника, прегледао 3650 предмета и дао мишљења о њиховим споменичким својствима. Карактеристично је, међутим, да од овог укупног броја 98% предмета није имало својство споменика културе. Од Завода су била тражена мишљења за, мање-више, предмете савремене индустријске производње или очигледне аматерске вредности. Ретко су то били предмети са одређеним споменичким својствима. Било би нужно, у циљу даљег оперативнијег и ефикаснијег рада у вези са давањем мишљења за предмете намењене извозу у иностранство, да се при Царинарници у Београду ангажује, поред других стручњака, и историчар уметности за оцењивање ове врсте предмета. У том случају у Завод би долазили само они предмети који би, по оцени овог стручњака, били од интереса за службу заштите споменика културе. Знатне тешкоће, међутим, произлазе и из тога што се подручје града Београда, то јест подручје за које је надлежан овај Завод не поклапа са подручјем Царинарнице Београд, које је територијално много веће. То практично значи да сви предмети са подручја града Београда не иду увек и искључиво само преко Царинарнице у Београду, већ и преко других царинских места ове Царинарнице у којима за давање мишљења више није надлежан овај Завод.

С обзиром на то да је немогуће доћи до идеалне евиденције предмета и збирки у грађанској својини, један од ефикасних начина долажења

до података о њима био би сарадња са музејским, галеријским, архивским, и библиотечким установама, које, поред осталог, врше откуп ових предмета и збирки за своје фондове. Међутим, неких већих резултата у тој сарадњи до сада није било. Неоткупљени предмети враћају се власницима, без претходног извештавања Завода, и тиме се даље праћење ових предмета губи.

И на крају, с обзиром на чињеницу да је од око 800.000 предмета који се данас чувају у београдским музејима 40% угрожено, поставља се питање ефикаснијег рада, то јест организовања ових установа на плану техничке заштите музејског материјала. И не само музејских, већ исто тако, и архивских и библиотечких институција. У том смислу, решења би, поред осталог, требало тражити у даљем развијању специјализованих, конзерваторских радионица при овим организацијама, посебно код оних београдских музеја, галерија, архива и библиотека који су и носиоци одређених споменичких фондова, отварању амбулантних, приручних, радионица при другим установама и Заводу за заштиту споменика културе града Београда, као и јачању и проширењу постојећих конзерваторских радионица при Југословенском институту за заштиту споменика културе и Заводу за заштиту споменика културе СР Србије.

Jovan SEKULIĆ

LA PROTECTION DES MONUMENTS DE CULTURE SUR LE TERRITOIRE DE LA VILLE DE BELGRADE

Les premières tentatives de la protection des monuments de culture sur le territoire de Belgrade ne se sont manifestées qu'entre deux guerres. Après la libération, jusqu'en 1960, date de la fondation de l'Institut pour la protection des monuments de culture de la ville de Belgrade, le travail sur la protection des monuments sur ce territoire a été fait par plusieurs institutions de la ville. Avant cette date seules 8 localités archéologiques, 33 édifices d'architecture et 105 objets et collections de propriétaires privés ont été enregistrés et mis sous la protection de l'Etat.

En remarquant les faiblesses et les défauts existants du travail de la protection des monuments de culture, organisée surtout au sein de la ville-même et concernant seulement les „antiquités” qui par leur rareté et leur ancienneté ne pouvaient pas être évitées, l'Institut pour la protection des monuments de la culture au cours des années 1961 et 1962 a enregistré environ 300 ensembles architecturaux datant de la seconde moitié du XIXe siècle, 2 unités d'urbanisme, 10 ensembles caractéristiques, 2 unités rurales, 190 sculptures — monuments publics et 427 monuments au Nouveau cimetière de Belgrade. Une reconnaissance systématique et planifiée du territoire de la ville de Belgrade, a été faite dans 51 agglomérations, commencée en 1963, sur les 135 qui constituent le territoire des toutes les 13 mairies de Belgrade, encore 45 nouvelles localités archéologiques ont été enregistrées ainsi

que 222 immeubles et 188 objets mobiles qui permettent de supposer qu'ils ont un caractère de monument de culture.

Tous les monuments de culture, immeubles ou non, exception faite des fonds des musées, des galeries, des archives et des bibliothèques — institutions qui, entre autres sont aussi chargées de leur protection, peuvent être groupés en quatre fonds de base: le fond des monuments de la culture archéologiques, l'héritage culturel d'architecture, les sculptures — monuments publics et les objets en propriété privée.

Le territoire de Belgrade constitue du point de vue des études et recherches archéologiques, un seul et unique fond de monuments, avec les monuments de toutes les époques allant de la préhistoire par l'Antiquité et le Moyen Age, jusqu'aux monuments du passé récent. Ce fond qui n'est pas encore complètement recensé, compte environ 400 points des fouilles dans cette région et il est connu dans la science archéologique mondiale. Cependant, tous ces gisements archéologiques du territoire de la ville et de ses environs sont aujourd'hui constamment menacés par la construction, ainsi que par des travaux agricoles, mais surtout par le creusement des fondements pour de nouveaux immeubles, par de nouvelles conduites d'eau et des égouts, par l'aménagement de nouvelles rues ou par l'élargissement des rues déjà existantes, ainsi que par le labourage en profondeur dans les environs immédiats de la ville.

L'Héritage culturel architectural qui a gardé encore aujourd'hui son caractère d'origine, n'est pas antérieur au XVIIIe siècle, exception faite des fonds archéologiques et de certaines parties des remparts et de la tour dans les forteresses de Belgrade et de Zemun. De la seconde moitié du XVIIIe siècle il ne reste en général que quelques monuments turcs. L'époque importante du développement historique du vieux Belgrade fut certainement le XIXe siècle, en débordant des tranchées, après 1867, la ville commence à prendre son visage actuel. De cette période restent plusieurs édifices caractéristiques pour son évolution architectonique. Cependant, il est intéressant de noter que parmi les monuments de culture qui ont été protégés jusqu'au 1966, ces édifices ne figuraient pas. Pour cette raison l'Institut pour la protection des monuments de culture de la ville de Belgrade, s'oriente dans son travail sur le recensement et l'étude de l'architecture civile du XIXe siècle, non seulement parce que cette architecture a été menacée par la reconstruction accélérée de la ville mais aussi surtout en raison de la tendance de sousestimer l'héritage du vieux Belgrade. D'autre part avec la reconnaissance systématique du territoire de Belgrade, au sens plus large, effectuée en 1963 et 1964, des exemplaires typiques de la construction nationale ont été recensés, ils représentent les caractéristiques des maisons rurales, ou bien des édifices publics soit ruraux soit urbains. Ce travail a permis d'inclure aussi les créations architectoniques qui ont été les années précédentes, négligées ou même inconnues.

Bien que l'histoire du développement des sculptures — monuments publics n'ait qu'une centaine d'années elle est, par la richesse de ses fonds et par ses autres qualités très caractéristique pour cette région. Bien entendu, les trois sculptures — monuments publics protégés jusqu'en 1960, bien que très importants ne reflètent point tout le développement historique et toute la valeur du fond entier des monuments publics existant sur le territoire de la ville de Belgrade. D'après les registres de l'Institut il y a à Belgrade aujourd'hui environ 190 monuments publics, 427 monuments dans le Nouveau Cimetière de Belgrade, 460 façades sculptées sur 400 édifices à Belgrade et 326 plaques commémoratives et autres se rapportant à la lutte pour la Libération et la Révolution.

Les collections et les objets appartenant à des particuliers en raison de leur nombre relativement grand, leur diversité, de leur valeur historique et artistique exceptionnelle ont une importance particulière. D'autre part le traitement particulier et les problèmes complexes concernant la mise en pratique de l'administration de leur protection exigent qu'un fond spécial les groupe, en les séparant d'autres fonds de monuments.

Le recensement antérieur de ce fond était souvent dû au hasard et fait sans plan ni méthode. Il n'y avait pas de recherches systématiques sur terrain ni d'étude des collections paraiculières. Du point de vue de la protection l'accent était mis sur la peinture (en général nationale) ces fonds étant les plus riches, tandis que les autres domaines sont peu représentés. Du point de vue territorial l'attention était centrée sur la ville proprement dite, tandis que des collections et des édifices du territoire plus large, se trouvant exclusivement dans les églises de cette région n'ont fait objet ni de recensement ni de protection. Cependant, comme majorité d'iconostases importants et d'icônes de la première moitié du XIXe siècle, recensés en 1963 et 1964, ont été trouvés justement dans les environs de la ville, la nécessité d'un travail plus intense s'impose, non seulement dans les buts de la protection,

mais aussi d'étude plus approfondie de cette époque jusqu'à présent souvent négligée, époque intéressante pour le développement de la peinture Serbe chez nous.

Dans l'ensemble des problèmes de la protection des monuments, au premier plan se trouve la question pas encore résolue, ou insuffisamment résolue du contrôle permanent du mouvement de ce genre d'objets. Ils fût souvent objet de commerce, parfois illicite et il y a eu des cas où ces objets ont été illicitement transportés en dehors de nos frontières.

*
* *

Le dynamisme d'après guerre de notre société, surtout le rythme accéléré du développement économique du pays, la construction intense d'habitations, les nouvelles routes et communications ont évidemment compromis et compromettent aujourd'hui encore, le destin soit d'ensembles architecturaux soit un de quartiers à l'ambiance particulière au sein du territoire de la ville de Belgrade. Mais, en plus de ces difficultés objectives, des points de vue divergeants sur cette ville et son histoire rendaient difficile, et le rendent encore aujourd'hui, la réalisation d'une politique plus équitable et plus humaine de la protection de l'héritage culturel sur le territoire de Belgrade. C'est à dire, on pouvait entendre très souvent qu'il n'y a plus rien à conserver à Belgrade que tout ce qui était important et avait de la valeur, a été détruit pendant les guerres sur le territoire et pour son territoire. Mais toutes ces destructions et dévastations de guerre sont-elles seules causes de la disparition de notre héritage culturel? Et non seulement cet héritage, mais aussi tout ce qui a été durant la Guerre de la Libération et l'époque d'après guerre noté comme digne de notre révolution et de la construction socialiste. Car, finalement, nous devons prendre l'habitude de ne plus lire l'histoire de cette ville dans les livres et archives uniquement, mais et surtout dans ses monuments culturels et historiques, les témoignages convaincants de sa croissance continuelle à travers l'histoire, qui contrairement à celle de maintes autres villes de l'Europe, est vieille sept mille ans déjà.

ЗБИРКА ИКОНА АРХ. МИЛАНА И
ПАВЕ СЕКУЛИЋ, УЗУН МИРКОБА
5, ДЕТАЉ ЕНТЕРИЈЕРА.

COLECTION DES ICONES DES
ARCHITECTES MILAN ET PAVA
SEKULIC, DANS LA RUE DE UZUN
MIRKO. UN DETAIL DE L'INTÉ-
RIEUR.

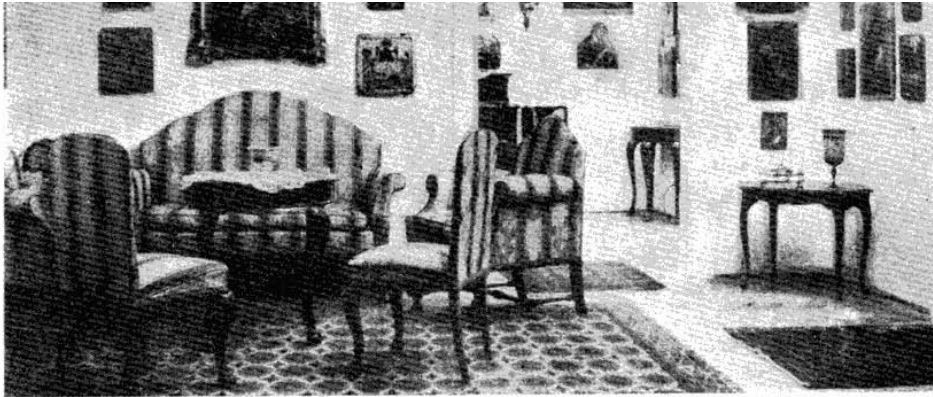
„СВ. НИКОЛА“ УЉЕ НА ПЛАТ-
НУ, ИЗ 1819. ЈОВАНА СТАЈИЋА, У
ЦРКВИ У ВЕЛИКОМ СЕЉУ,
ОПШТИНА ПАЛИЛУЛА.

„SAINT NICOLAS“ — TABLEAU A
L'HUILE DE JOVAN STAJIC 1819.
DANS L'EGLISE DU GRAND VIL-
LAGE, PALILULA.

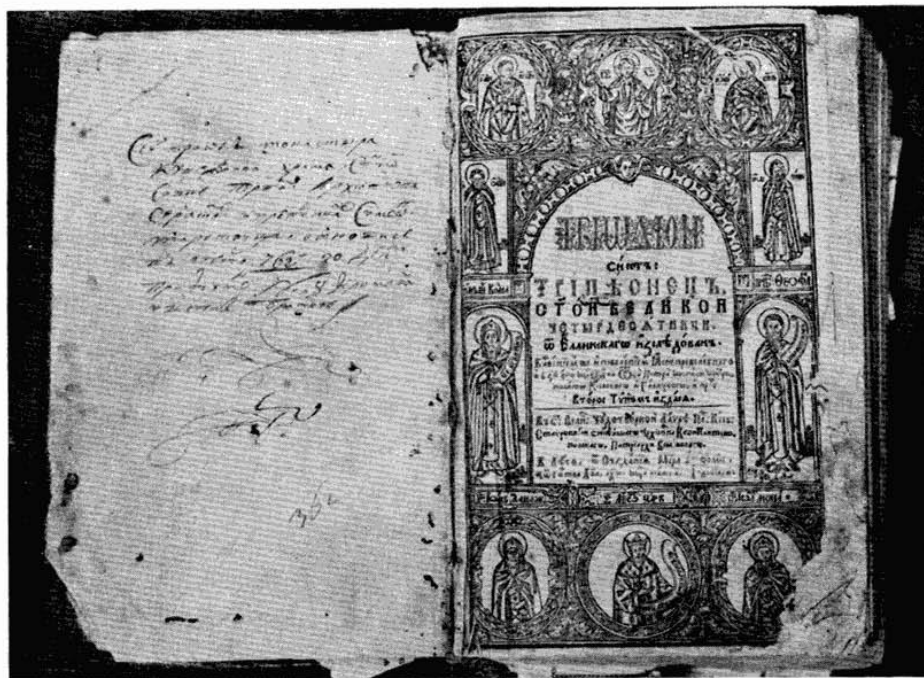
ФИЛИГРАНСКИ КРСТ ИЗ 1853. ГО-
ДИНЕ У ЦРКВИ СВ. СТЕФАНА У
ВЕЛИКОМ СЕЉУ, ОПШТИНА ПА-
ЛИЛУЛА.

UNE CROIX EN FILIGRANE DE
L'ANNEE 1853 DANS L'EGLISE DE
SAINT STEFAN DANS LE GRAND
VILLAGE A PALILULA.

ТРИОД, ШТАМПАН У КИЈЕВО-ПЕЧЕРСКОЈ ЛАВРИ 1640. ГОДИНЕ.

TRIODE, IMPRIMÉ A L'ÉGLISE DE KIEV EN 1640.

БЕОГРАДСКО НОВО ГРОБЉЕ, СКУПТУРЕ ПЕТРА ПАЛАВИЧИНИЈА И БОВАНИЈА БЕРТОТА.
LE CIMETIERE DE BELGRADE, LES SCULPTURES DE PETAR PALAVICINI ET DJOVANI BERTOTO.

